

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра банківського бізнесу

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ «БАНКІВСЬКА СПРАВА»
для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»**

ТЕРНОПІЛЬ – 2020

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Банківська справа» для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» / Б. Л. Луців. — Тернопіль, 2020. – 67 с.

Автор: *Луців Богдан Любомирович, д.е.н., професор кафедри банківського бізнесу*

Рецензент: *Довгань Ж. М., доктор економічних наук, професор кафедри банківського бізнесу Західноукраїнського національного університету;*

Чайковський Я. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківського бізнесу Західноукраїнського національного університету

В опорному конспекті лекцій подано зміст основних тем дисципліни «Банківська система». Зокрема, висвітлено питання щодо основних засад фінансового посередництва, сутність, принципи побудови та функції банківської системи. Значна увага приділена оцінці надійності банків на ринку та вибору банківських установ задля обслуговування клієнтів. Окремі теми охоплюють питання щодо взаємовідносин банківських установ із суб'єктами ринку.

Затверджено
*на засіданні кафедри банківського бізнесу,
протокол № 2 від 02 вересня 2020 р.*

© Б. Л. Луців
ЗУНУ, 2020

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Теоретичні засади фінансового посередництва	5
Тема 2. Грошовий обіг і платіжні системи	9
Тема 3. Сутність, принципи побудови та функції банківської системи	14
Тема 4. Центральний банк та його роль у монетарному регулюванні економіки	19
Тема 5. Організація діяльності комерційних банків	28
Тема 6. Оцінка надійності банків на ринку і вибір банківської установи для обслуговування	35
Тема 7. Основи банківського обслуговування різних секторів економіки	43
Тема 8. Робота банківських установ із домогосподарствами	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Одним із найважливіших чинників ефективного функціонування ринкової економіки є високий рівень розвитку грошово-кредитних відносин у суспільстві. З урахуванням закономірностей функціонування грошей та грошового ринку, банків, банківської системи формується економічна політика держави взагалі і грошово-кредитна політика центрального банку зокрема, здійснюється державне регулювання всіх сфер економічного життя суспільства.

Метою вивчення дисципліни «Банківська справа» є формування системи знань у галузі банківництва, зокрема теорії грошей та кредиту, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики та розвитку банківської справи, організації функціонування банківських установ та технології здійснення банками пасивних та активних операцій, надання банківських послуг.

Головним завданням вивчення навчальної дисципліни «Банківська справа» є формування системи знань у галузі функціонування грошей, грошового обігу та грошового ринку; організації та технології здійснення банками пасивних та активних операцій, надання банківських послуг, сприяння набуттю практичних навичок виконання банківських операцій, пов'язаних з розрахунково-касовим, кредитним та іншими видами обслуговування клієнтів банку. Завдання дисципліни: вивчення методів проведення банківських операцій і надання банківських послуг; набуття вмінь виконувати конкретні операції банківської діяльності.

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

1.1. Гроші як форма вияву суспільних відносин

Гроші виникають лише за наявності певних передумов пов'язаних із функціонуванням виробництва і розвитку економічних відносин.

В економічній літературі розглядаються два підходи до походження грошей: раціоналістична; еволюційна.

Раціоналістична концепція пояснює що гроші виникли внаслідок певної угоди між людьми або запроваджені законодавчими актами держави для полегшення обміну товарів.

Еволюційна концепція пояснює необхідність походження грошей труднощами безпосереднього обміну продуктами праці, у зв'язку з чим, внаслідок тривалого (еволюційного) процесу розвитку форм вартості один товар зайняв місце грошей.

Основними підходами до визначення сутності грошей як економічної категорії є: визначення грошей як товару; визначення грошей як не товару; емпіричне визначення; функціональне визначення.

Визначення грошей як товару – основою для визначення грошей як товару є трудова теорія вартості. Згідно даної теорії гроші – це особливий товар, який виконує роль загального еквівалента здатного обмінюватися на будь-який інший товар.

Визначення грошей як не товару – суть грошей визначається їхньою здатністю бути законним платіжним засобом, що підтверджується рішенням державних органів і веде до визнання з боку суспільства.

Емпіричне визначення – згідно даного підходу гроші – це те чому люди надають числову величину за допомогою обумовленої процедури. Суть грошей розглядається з точки зору конкретних форм їхнього існування у різні історичні епохи. Це означає, що грошима вважаються послідовно срібло, золото, паперові знаки або будь-які інші предмети, які у даний історичний період виконували роль грошей.

Функціональне визначення – згідно підходу гроші – це те, що виконує функції грошей. **Основними функціями грошей** є: міра вартості; засіб обігу; засіб платежу; засіб нагромадження; світові гроші.

Історично у світовій науковій думці сформувалися ряд теоретичних поглядів на суть грошей як економічної категорії, а саме: металістична; номіналістична; кількісна.

Металістична теорія грошей – полягає в ототожненні грошей із благородними металами. Дана теорія виникла в Англії в період початкового нагромадження капіталу у 15-18 ст., а її головними представниками є Англійські економісти Уільям Стаффорд, Томас Мен, Девід Норе.

Номіналістична теорія грошей полягає у запереченні товарної природи грошей і трактуванні їх як умовних знаків позбавлених внутрішньої вартості. **Основні ідеї теорії** були сформульовані у 17-18 ст. а її головними представниками є англійські вчені Джордж Берклі та Джеймс Стюарт.

Суть кількісної теорії грошей полягає в тому, що вартість грошей і рівень товарних цін визначаються кількістю грошей в обігу. Вперше ідеї цієї теорії висунув французький економіст Жан Боден, а пізніше ці ідеї обґрунтовували англійські вчені Джон Локк, Девід Юм, Джон Стюарт Міль.

Кейнсіанська теорія грошей визначає суть грошей а також їхню роль у державному регулюванні економіки в процесі реалізації антикризової політики і стимулюванні виробництва.

Основні положення були викладені у праці **Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей»**, у якій на прикладі великої депресії США були обґрунтовані принципи державного впливу на економіку.

Напрямок **монетаризм** виник у зв'язку з пошуком шляхів подолання інфляції, тривале зростання якої ставилося за провину в економічній політиці, що проводилася за кейнсіанськими ідеями. Якщо кейнсіанство ставило за мету пошуки інструментів для боротьби з безробіттям, то монетаризм виник як спроба подолання наслідків інфляції.

Виникнення монетаризму належить до 50-х років ХХ ст.. коли група вчених Чиказького університету на чолі з **Мільтоном Фрідменом** виступила проти кейнсіанських підходів до державного регулювання економіки.

1.2. Сутність кредиту і передумови формування кредитних відносин

На сьогодні практично відсутнє певне єдине всеосяжне визначення складної економічної категорії «кредит».

Кредит – це система економічних відносин, що відображають перерозподіл вартості на засадах повернення і сплати процента. Дані відносини виражають передачу у тимчасове користування матеріальних цінностей або грошових коштів. Тобто, **кредит** – це позичковий капітал у грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Специфіка кредиту виявляється у його суб'єктах та об'єктах.

Суб'єкти кредиту:

1. Кредитор – це учасник кредитної угоди, що надає позику, тобто певні цінності у тимчасове користування.

2. Позичальник – це учасник кредитної угоди, який отримує певні цінності у тимчасове користування і зобов'язується повернути їх по закінченні встановлених термінів.

Об'єкт кредиту – це певна вартість у грошовій чи матеріальній формі, що передається від кредитора до позичальника. Характерною ознакою об'єкту кредиту є збереження позичальником одержаних в користування цінностей, тобто передача ним кредиторомі рівноцінної вартості отриманих у позику ресурсів.

Формами кредиту вважаються зовнішні прояви кредитних відносин, що визначаються об'єктом, тобто матеріальною основою тих позичених цінностей, які передаються від кредитора до позичальника.

В наукових колах існує ряд різних теорій щодо сутності кредиту. **Основними теоріями кредиту** є:

1. Натуралістична теорія полягає в тому, що кредит виступає лише способом перерозподілу матеріальних цінностей в натуральній формі.

2. Капіталотворча теорія полягає в тому, що кредит може створювати багатство і капітал, а тому виступає основним рушієм розвитку економіки.

Роль кредиту виражає результати функціонування кредитних відносин в економіці і визначається конкретними сферами їхнього застосування. Тому **основними факторами**, що визначають цю роль є наступні:

1) кредит виступає найбільш мобільним і гнучким джерелом коштів для забезпечення потреб підприємств, що сприяє організації безперервного виробничого процесу та економічному зростанню;

2) кредит дозволяє господарюючим суб'єктам здійснювати інвестиції в основний капітал ще до того як будуть нагромаджені у необхідних обсягах власні ресурси, що сприяє розміщенню і модернізації виробництва випуску нових видів продукції;

3) кредит, що надається на споживчі потреби приватних осіб розширює платоспроможний попит на ринку, що стимулює як розвиток виробництва, так і підвищення життєвого рівня населення;

4) кредит, що виступає основою залучення коштів державою дозволяє уникнути прямого емісійного покриття бюджетних витрат; сприяючи підтриманню фінансової стабільності економіки та раціональному використанню державних коштів;

5) кредит є важливим інструментом регулювання економіки, що виражається у проведенні центральним банком відповідної монетарної політики, спрямованої на розширення чи обмеження його кредитних операцій із комерційними банками.

1.3. Еволюція, суть та функції фінансового посередництва

Еволюція суспільних та економічних відносин впродовж віків супроводжуючись появою інноваційних форм організації окремих аспектів грошового ринку зумовила виникнення фінансових організацій, які виконували певні специфічні функції обслуговуючи окремі сегменти кредитної системи. Така діяльність одержала назву фінансового посередництва, а суб'єкти, що її виконували фінансові посередники.

Фінансові посередники - сукупність фінансових установ (банки, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди тощо), чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників.

У вітчизняній літературі найпоширенішим є поділ фінансових посередників на дві групи: банки; та небанківські фінансово-кредитні установи, які інколи називають парабанками.

Розрізняють два типи посередництва на грошовому ринку: 1) пряме посередництво, яке здійснюється без перетворення фінансових активів чи інструментів; 2) фінансове посередництво, яке пов'язане із трансформацією активів.

У сучасних умовах найбільшого поширення набули такі моделі структурної організації фінансового сектору країни: 1) ринково орієнтована модель; 2) банківсько-орієнтована модель; 3) змішана модель.

Україні притаманна банківсько-орієнтована модель фінансового посередництва. **Особливість діяльності фінансових посередників в Україні наступна:** їх діяльність проходить в умовах становлення та постійній мобільності ринкових регуляторів розвитку економіки та фінансового ринку. На сьогоднішньому етапі розвитку посередництво на вітчизняному фінансовому ринку є відсталим.

На ринку фінансових послуг України найбільш розвинуті наступні три компоненти, в межах яких функціонують відповідні фінансові посередники:

1. Ринок банківських послуг, що відповідає кредитному та валютному ринкам.
2. Ринок інвестиційних послуг, якому відповідає фондовий ринок.
3. Ринок страхових послуг.

В Україні банки вважаються найбільшими і найстарішими фінансовими посередниками. Серед небанківських фінансових посередників найбільш розвиненими є страхові компанії.

1.4. Поняття кредитної системи та характеристика її елементів

Однією із основних форм прояву фінансового посередництва є посередництво в кредиті, яке передбачає акумуляцію тимчасово вільних коштів одних суб'єктів економіки та надання їх іншим суб'єктам, що потребують додаткових ресурсів для свого розвитку. Сукупність функціональних, інституційних та правових аспектів кредитного посередництва зумовило формування кредитної системи.

За організаційною структурою та напрямками функціонування і розвитку кредитні системи поділяються на два типи:

– сегментовані або кредитні системи англосаксонського типу (США, Великобританія) – існують в разі встановлення державою законодавчих обмежень на проведення окремими інститутами кредитної системи певного кола операцій;

– універсальні або кредитні системи континентального типу (Франція, Німеччина, інші країни Європи) – характеризуються відсутністю законодавчих обмежень на проведення кредитними установами будь-яких операцій і наявністю розвиненої системи державного контролю за діяльністю кредитних інститутів.

Організаційна структура кредитної системи характеризується різноманітністю кредитних установ, які поділяються на три групи: 1) центральний банк; 2) банківський сектор; 3) спеціалізовані кредитні установи..

1.5. Система небанківських фінансово-кредитних посередників, їх види та призначення

Провідними спеціалізованими кредитно-фінансовими інститутами в сучасних кредитних системах є страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди, позичково-ощадні асоціації, будівельні товариства (Великобританія), добротні фонди та ін.

Основними напрямками їх діяльності вважають: а) акумулювання заощаджень населення шляхом їх залучення на вклади, випуск акцій, облігацій, продаж страхових полісів; б) кредитування певних сфер економіки та видів господарської діяльності і потреб певних груп населення; в) надання довготермінових іпотечних кредитів; г) організація пенсійного та соціального забезпечення населення; д) здійснення операцій кредитної взаємодопомоги.

Небанківські фінансово-кредитні установи (НФКУ, парабанки) – це фінансові посередники, діяльність яких не пов’язана з базовими операціями грошового ринку. Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути зосереджують свою діяльність на окремих, як правило невеликих, сегментах ринку фінансових послуг, функціонуючи для певного типу клієнтури або пропонуючи відносно вузький спектр можливих операцій. Діяльність спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів дає змогу заповнити ті ніші на ринку банківських послуг, які за певних економічних або політико-правових причин залишаються поза увагою банківських установ.

До складу парабанківської системи входять:

1) спеціалізовані кредитно-фінансові інститути (СКФІ) — саме парабанківські установи, діяльність яких орієнтується на обслуговування певних типів клієнтури (нерідко на пільгових умовах) або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для приватних банків (сільське господарство, будівництво, мале підприємництво);

2) поштово-ощадні установи — особливий різновид спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють дрібні заощадження широких верств населення через поштові відділення і використовують ці кошти для кредитування інших кредитно-фінансових установ та держави. Останнім часом вони дедалі частіше здійснюють кредитно-розрахункове обслуговування населення (це є характерною функцією банків).

Відповідно до світової практики, до небанківських установ (парабанків) **належать:** 1) інвестиційні компанії, фонди; 2) лізингові компанії; 3) факторингові компанії; 4) страхові компанії; 5) пенсійні фонди; 6) фінансові компанії; 7) ломбарди; 8) кредитні спілки; 9) трастові компанії тощо.

ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

2.1. Поняття грошового обігу та грошових потоків в економіці

Вся сукупність грошових платежів, здійснюваних суб'єктами ринку, складає грошовий оборот.

Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, що обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі в економіці. Тобто грошовий обіг являє собою рух грошей у процесі виконання ними своїх функцій.

Суб'єктами грошового обігу є всі юридичні та фізичні особи, котрі беруть участь у створенні, розподілі, обміні та споживанні валового національного продукту. Їх можна обдати в такі групи:

1. **Підприємства**, котрі здійснюють виробництво необхідних суспільству товарів і послуг;
2. **Домашні господарства** (населення), котрі отримують грошові доходи надаючи підприємствам фактори виробництва;
3. **Держава**, що акумулює податки і збори і перерозподіляє отримані кошти для реалізації своїх функцій.

У процесі розширеного відтворення між суб'єктами грошового обігу через вказані види ринків рухаються грошові потоки.

Грошовий потік – це процес переміщення грошових коштів від одного суб'єкта ринку до іншого, що забезпечує виконання платіжних зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності. Рух та переміщення грошових потоків зазвичай відображають в моделі грошового обороту.

Основою нормальної організації грошового обігу в країні є підтримання грошової маси на рівні, що дозволяє забезпечити нормальний перебіг розширеного відтворення, належну ділову активність і зайнятість. Виразом цього є закон грошового обігу.

Закон грошового обігу – це економічна залежність, яка означає, що маса грошей в економіці має бути адекватною реальним потребам обороту із врахуванням рівня цін та швидкості обігу грошей.

Критеріями, які відображають дотримання вимог закону грошового обігу є: забезпечення стійких темпів економічного зростання; повне завантаження виробничих потужностей; підтримання низьких темпів інфляції; відсутність неплатежів між господарюючими суб'єктами тощо.

2.2. Характеристика грошової маси та швидкості обігу грошей

Грошова маса – це сукупність усіх грошових коштів випущених в обіг у готівковій і безготівковій формах, що перебуває у розпорядженні суб'єктів ринку і виконують функцію засобів обігу, платежу і нагромадження.

Для розробки адекватних заходів монетарного регулювання економіки використовуються показники обсягу і структури грошової маси, які поділяють її на певні складові частини в залежності від ступеня ліквідності активів, тобто грошові агрегати.

Грошовий агрегат – це абсолютний показник, що відображає кількість грошової маси певного виду станом на конкретну дату.

Окремим кількісним показником грошової маси, який характеризує її з точки зору можливостей емісійного процесу є **показник грошової бази**.

Грошова база – це сукупний обсяг готівкових грошей випущених в обіг, а також грошових резервів в комерційному банку. Грошова база включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку. Даний показник визначається як:

$$B = C + K + G, \text{ де}$$

C – сума готівки, що перебуває в обігу;

K – резерви комерційного банку, що включають залишки їхніх коштів на рахунку центрального банку;

G - готівка у касах банків.

Швидкість обігу грошей – це показник, який відображає кількість переходу грошових коштів від одних суб'єктів ринку до інших, що здійснюється за одиницю часу. Даний показник

відображає скільки разів грошова одиниця використовується на купівлю товарів чи послуг за певний період.

Виходячи з відомого рівняння обміну І.Фішера величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{P \cdot Q}{M}$$

V – швидкість обігу грошей;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані в даному періоді; M – середня маса грошей, що перебуває в оброті за даний період.

2.3. Сутність, елементи грошової системи та їх види.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично і закріплена у законодавчому порядку.

Основними елементами, що формують грошову систему будь-якої країни наступні: 1. Назва грошової одиниці та її частин. 2. Масштаб цін. 3. Види готівкових грошових знаків, що встановлюються у законодавчому порядку і є обов'язковим для прийому в оплату боргів усіма особами на всій території країни. 4. Валютний курс – являє собою ціну грошової одиниці однієї країни виражену у грошовій одиниці інших країн. 5. Порядок емісії грошей та вилучення їх з обігу передбачає чітке визначення законодавством права того чи іншого державного органу на емісію грошей, організацію їх обігу та вилучення грошових знаків по мірі необхідності. 6. Регламентація безготівкового грошового обігу передбачає визначення державою умов і порядку здійснення безготівкових розрахунків, уніфікованих форм платежів, правил документообороту, видів рахунків, порядку їх відкриття і закриття та використання коштів, що на них містяться. 7. Порядок здійснення операцій з іноземною валютою. 8. Державний апарат, що здійснює регулювання грошового обігу представлений як правило Центральним банком.

Тип грошової системи – це порядок організації грошового обігу в країні, який визначається формою грошей, що перебувають в обігу в даний період часу. У результаті еволюції товарного господарства та властивих йому економічних відносин грошові системи поступово змінювалися, набуваючи різних форм.

СИСТЕМА ОБІГУ ПОВНОЦІННИХ ГРОШЕ являє собою систему металевого грошового обігу у якій гроші функціонують як товар у вигляді благородних металів, а всі кредитні гроші підлягають обов'язковому розміні на ці метали. Обов'язковість такого розміну не залежить від того чи власне самі метали виконують грошові функції.

Система обігу повноцінних грошей поділяється на: **I. Біметалізм; II. Монометалізм.**

Розрізняють три основні форми біметалізму: **1. Система паралельної валюти**

– при якій співвідношення між золотом і сріблом встановлюється стихійно, на основі ринкової ціни двох металів. При цьому прийом в оплату як золотих так і срібних монет здійснюється на основі ринкової ціни саме того металу з якого вони були викарбувані. **2. Система подвійної валюти** – при якій світове співвідношення між двома металами фіксується державою, а прийом в оплату золотих і срібних монет здійснюється економічними агентами за цим жорстким співвідношенням. **3. Система кульгаючої валюти** – при якій держава відмовляється від карбування монет із якогось одного грошового металу, тоді як в обігу одночасно використовувались і золоті і срібні монети.

II. Монометалізм – це грошова система у якій роль загального еквівалента виконує лише один благородний метал.

В залежності від режиму функціонування золота як загального еквівалента золотий монометалізм існував у трьох основних формах:

1. Золотомонетний стандарт – це грошова система при якій роль загального еквівалента виконує золото, а банкноти в обігу вільно на нього розмінюються. Його характерними ознаками були відсутність обмежень на розмін банкнот на золото, а також вільний рух золота між країнами.

2. Золотозлитковий стандарт – це грошова система, за якої в обігу відсутні золоті монети

та їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з певними обмеженнями.

3. Золотодевізний стандарт – це грошова система при якій відсутній обіг золотих монет та їх вільне карбування, а обмін банкнот здійснюється на іноземну валюту (девізи), яка обмінюється на золото.

СИСТЕМА ОБІГУ ЗНАКІВ ВАРТОСТІ – являє собою систему грошового обігу у якій гроші функціонують у вигляді номінальних знаків, що є нерозмінними на благородні метали, а останні повністю витіснені з обігу. (система кредитних грошей)

Грошові системи залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини можуть бути ринковими та неринковими.

За характером регулювання національної валютної системи грошові системи можуть бути відкритими та закритими.

2.4. Суть, класифікація та основні принципи організації платіжних систем

Платіжні системи є частиною грошової системи країни, їхня роль полягає в прискоренні грошового обороту та створенні більш зручних способів оплати.

Основне призначення платіжних систем – ефективна передача інформації та переказ коштів. Передача інформації відбувається окремо від переказу грошових коштів. Грошові потоки забезпечують розрахунки. Якщо система забезпечує тільки передачу інформації про розрахунки, то вона не є платіжною, а може вважатися транспортною (прикладом транспортної системи є банківська мережа фінансових телекомунікацій S.W.I.F.T.).

Платіжна система (payment system) - набір платіжних інструментів, банківських процедур і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг, разом з інституційними та організаційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів та механізмів. Основна мета платіжної системи - забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг.

У Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» дається таке визначення терміну «**платіжна система** – це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією платіжної системи».

Основні вимоги до платіжних систем – це оперативність, надійність, безпечність, зручність.

Класифікація платіжних систем

за характером здійснюваних платежів:

- * системи міжбанківських розрахунків;
- * внутрішньобанківські платіжні системи;
- * системи «клієнт – банк»;
- * системи масових платежів.

за територіальною ознакою проведення платежів: законодавство України передбачає діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

за здійснюваними операціями із платіжними картами національна система масових електронних платежів НСМЕП

- міжнародна платіжна система VISA International;
- міжнародна платіжна система EUROPAY (MASTERCARD) International;
- платіжні системи AMEX, Diner's Club, JCB;
- внутрішні міжбанківські платіжні системи (ОНІКС, ОБЕКС);
- внутрішні локальні монобанківські платіжні системи (СБОН, МЕТАКАРТ, ПИБ і ін.);
- небанківські платіжні системи типу автозаправних, бонусних, споживчих у рамках окремих груп або підприємств.

2.5. Банківські платіжні системи та їх загальна характеристика

Банківська система електронних платежів забезпечує клієнту віддалений доступ до банківських рахунків, управління рахунками, дозволяє працювати зі всіма основними фінансовими

документами і одержувати оперативну фінансову інформацію (такі програмні технології ще звать «тонкий» клієнт).

Перевагами банківських систем є:

- мобільність – клієнт має нагоду працювати в системі 24 години на добу, 7 днів в тиждень;
- виключення витрат на придбання спеціального програмного забезпечення;
- економія часу – немає необхідності приходити в банк;
- оперативне отримання інформації;
- отримання повного комплексу розрахунково-касових послуг банку, а саме:
- підготовка клієнтом платежів і відсилання їх в банк з отриманням повідомлень про ухвалення або відмову;
- отримання виписок за своїми рахунками в режимі on-line;
- отримання клієнтом з банку оперативної інформації, що його цікавить (курси валют, кредитні ставки, тарифи, види послуг і т.д.);
- передача клієнтом конфіденційної інформації довільного формату в банк;
- ведення архіву платіжних документів клієнта за довільний період часу зможливістю перегляду, друку, копіювання, отримання звітних форм.

Існують два формати систем:

1. «PC-Banking», або «Клієнт-банк» – установка програми на комп'ютер клієнта, з якого здійснюється видалене управління рахунком (підключення через Dial-UP з'єднання напряму до серверу банку або через Інтернет за допомогою захищених протоколів зв'язку). За допомогою, наприклад, Java-аплету «PC-Banking клієнт» може створювати, редагувати, зберігати, роздруковувати, підписувати і відправляти в банк наступні вихідні документи: Платіжне доручення, Листи. Клієнт може одержувати з банку, переглядати і роздруковувати виписки за рахунками за довільний період (в національній або іноземній валюті), а також одержувати з банку e-mail листа. Всі ці технології використовуються як в зарубіжних, так і в українських банках все рідше, як застарілі.

2. «Інтернет-Клієнт-банк» – доступ до управління рахунком з будь-якого комп'ютера (не тільки в Україні, але і у всьому світі), що має вихід в Інтернет (підключення до серверу банку через Інтернет за допомогою захищених протоколів зв'язку). Засіб зв'язку – або браузер, або програма - тонкий клієнт на флеш-карті, що надана клієнту банком, або мобільний клієнт тощо.

Для «дистанційного управління» рахунком застосовуються частіше системи клієнт-банк, відомі під більш поширеною назвою Інтернет-банк або Інтернет-банкінг.

2.6. Платіжні системи в Інтернеті. Електронні гроші. Криптовалюти

Електронні гроші (e-money, e-cash) – це послідовності чисел, або файли, які відіграють роль грошей і розміщуються на електронних носіях. Виділяють два типи систем на основі електронних грошей:

- системи, що використовують цифрові гроші, які зберігаються у вигляді файлів на комп'ютері власника, – так званий «PC-варіант» електронних грошей;
- системи, що використовують цифрові гроші, які зберігаються на smart-карті. Електронна платіжна система – це автоматизована інформаційна система, призначена для проведення розрахунків в Internet між фінансовими, комерційними, виробничими, урядовими організаціями, а також окремими користувачами.

Можна відзначити і деякі інші електронні платіжні системи світу: AlertPay, Google Wallet, Moneybookers, Elios Gold, e-Bullion, ePayService і т.д.

Криптовалюта (від англ. Cryptocurrency) — вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні і застосуванні різних криптографічних методів захисту, таких як Proof-of-work та/або Proof-of-stake. Функціонування системи відбувається децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі.

Криптовалюта – це цифрові монети, захищені від підробки, які можна зберігати в електронних гаманцях і переводити між гаманцями. Але у криптовалюти відсутній емісійний центр і кожен криптогаманець є банком. Тобто, кожен бажаючий може створювати таку валюту, встановивши вдома потужний комп'ютер.

Найвідомішою і найпоширенішою криптовалютою на сьогодні є Bitcoin.

Bitcoin – це, власне, перша і найвідоміша з безлічі інших віртуальних валют. З'явилася вона у 2009 році, творцем вважається Сатоші Накамото. Головна її перевага – неможливість підробки, позаяк одна монета – це набір даних, ретельно захищений від злому і копіювання за допомогою різних криптографічних (шифрувальних) методів захисту. Тому біткойн називають криптовалютою.

Поява і стрімке зростання популярності біткойна сприяли й розповсюдженню технології, на якій, власне, побудована та функціонує система криптовалюти. Спосіб зберігання даних або цифровий реєстр будь-яких операцій, упорядкованих у блоки за ланцюговим принципом, отримав назву Blockchain (англійською «block» – блок, «chain» – ланцюг). Саме завдяки технології «блокчейну» забезпечуються основні принципи біткойна: прозорість, анонімність, децентралізація, швидкість, захищеність та гарантія.

ТЕМА 3. СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ТА ФУНКЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

3.1. Історичні витoki становлення та розвитку банківських систем

Виникнення банків і банківської справи історично пов'язано з потребою ринку в посередницькій діяльності з розміну та обміну цінностей, що виконували функцію грошей при обмінних та торговельних операціях. Потреба в розвитку банківських послуг посилювалась одночасно з розвитком і розширенням торгівлі.

Початком формування сучасної банківської діяльності прийнято вважати епоху середньовіччя Італії, яка була в той час центром торговельних шляхів, що пов'язували країни Європи та Сходу.

Перший банк, що виконував функції сучасного комерційного банку і був складовою певної банківської системи, виник в Італії в 1407 році в Генуї і мав назву **Банк Святого Георгія**. З того часу починає розвиватися в Італії банківська система. У XII ст. з'являється перший вексель. Пізніше запроваджуються перші банкноти. Значна роль у розвитку банківської системи належить Англії, де був створений перший у світі **центральный банк у 1694 році (Банк Англії)**.

Формування нової банківської системи України почалось із побудови незалежної суверенної-держави і прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990р.) та Закону України "Про економічну самостійність України" (3 серпня 1990 р.), у яких було зазначено, що Україна на своїй території самостійно організовує банківську справу і грошовий обіг та створює банківську систему.

3.2. Сутність банківської системи та її інституціональна структура

Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю.

Для сучасної практики характерне використання різних моделей організації і функціонування банківських систем. **Загальними принципами побудови банківських систем є:**

- 1.** Унікальність систем обумовлена національними традиціями та історичним досвідом.
- 2.** Система нагляду за діяльністю комерційних банків.
- 3.** Становище банків на ринку цінних паперів.

4. Рівневість банківських систем. За організаційною структурою сучасні банківські системи розрізняють на одно-, дворівневі та триврівневі.

Головними цілями банківської системи є:

1. Забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами.

2. Забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи в цілому з метою стабілізації грошей та безперебійного обслуговування економіки.

Виходячи з функцій кожного рівня та відповідно до основної функції банківської системи – забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи, слід виділити наступні **функції банківської системи:**

- емісійну (монетарну),
- трансформаційну (посередницьку),
- акумуляційну,
- інвестиційну,
- стабілізаційну.

Зв'язок банківської системи з економічною системою дозволяє виділити три форми організації діяльності банківської системи відповідно до типу економічної системи, в якій вона функціонує. З урахуванням загального процесу еволюції, виділяють:

- банківську систему командно-адміністративного типу економіки,
- банківську систему перехідного типу економіки
- банківську систему ринкового типу економіки.

Найбільш суттєвими орієнтирами для розвитку вітчизняної банківської системи має стати:

- розвинена інституційна структура, поєднання тенденції універсалізації банків з наявністю спеціалізованих банків;
- високий рівень капіталізації та ефективності діяльності;
- контрольовані ризики;
- ефективний банківський нагляд;
- незалежний центральний банк;
- наявність здорового конкурентного середовища;
- широке застосування інформаційних технологій.

3.3. Складові елементи банківської системи України

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» Україна самостійно організує банківську систему. Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю. Банківська система в сучасній Україні є дворівневою структурою управління фінансовими ресурсами. яка включає: верхній рівень – Національний банк, який є головним банківським інститутом держави і відповідає за управління всією грошово-кредитною системою. Його головними клієнтами є інші банківські інститути та урядові структури; нижній рівень – банки різних форм власності, спеціалізації й територіального рівня, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

Центральний банк, що реалізує грошово-кредитну й валютну політику уряду, здійснює емісію, управляє офіційними валютними резервами, є банком держави та всіх інших кредитних інститутів (його діяльності, функціям і завданням присвячена окрема тема);

Ділові (комерційні) банки, що безпосередньо забезпечують процес кредитно-розрахункового і фінансового обслуговування економіки. Банки другого рівня є одним із складових елементів банківської системи, найбільш значущими учасниками грошового ринку, найважливішими елементами відтворювальної структури економіки. Втім, банк – це юридична особа, котрій на підставі ліцензії та діючого законодавства надано право здійснювати банківські операції на комерційній основі.

Сучасний банк – це автономне, економічно самостійне, незалежне комерційне підприємство, яке функціонує за умов державного контролю за його діяльністю з органів банківського нагляду. Разом з цим банк як підприємство має свою специфіку, бо його діяльність відрізняється від діяльності багатьох підприємств.

3.4. Банківські об'єднання та особливості їх створення в Україні

Поряд із окремими банками, що діють на ринку позичкових капіталів, чинне законодавство України встановлює правові підстави для створення банківських об'єднань.

Відповідно до Закону України "Про банки та банківську діяльність", банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група, а також банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп (далі – ПФГ) із дотриманням вимог антимонопольного законодавства України.

У Законі України «Про банки та банківську діяльність» **банківські об'єднання поділяються** таким чином:

- створені на комерційних засадах: банківська холдингова група, фінансова холдингова група, банківська корпорація; сюди можна також віднести промислово- фінансові групи, оскільки їх діяльність також має на меті отримання прибутку;

- об'єднання на некомерційних (неприбуткових) засадах: спілки та асоціації.

Банківська корпорація – це юридична особа (банк), засновниками й акціонерами якої можуть бути винятково банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків-учасників корпорації, підвищення їхньої загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації й нагляду за їхньою діяльністю. Банківська корпорація підлягає реєстрації у Національному банку України і заноситься до Державного реєстру банків.

Банківська холдингова група – це банківське об'єднання, до складу якого входять винятково банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше, ніж 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку.

Фінансова холдингова група має складатися переважно або винятково з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Материнській компанії має належати більше, ніж 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

Крім цих об'єднань, Закон України «Про банки і банківську діяльність» не виділяє такі види об'єднань, як: банківські концерни, банківські консорціуми, банківські трести та банківські картелі. Доцільно було б доповнити цей Закон визначеннями понять банківська асоціація та спілка, оскільки вони також є об'єднаннями банківських установ, хоч і неприбутковими.

3.5. Нормативно-правова база діяльності банківських установ

Правове регулювання банківської діяльності забезпечується за допомогою спеціального державно-правового механізму який складається, по-перше, з організаційно-структурних формувань, по-друге, з нормативно-правових засобів впливу на відносини, що складаються в даній сфері.

Організаційно-структурні формування – це виконавчо-розпорядчі органи держави і місцевого самоврядування, наділені управлінськими повноваженнями у сфері банківської діяльності. Виокремлюють два види таких органів:

а) спеціально створені для реалізації державної політики у сфері питань розвитку банківської діяльності;

б) такі, що регулюють банківську діяльність поряд з виконанням інших функцій.

Нормативно-правові засоби (сукупність фінансово-правових та адміністративно-правових норм) – це передусім акти управління, які забезпечують регулювання відносин в сфері банківської діяльності.

Таким чином, досліджуючи нормативний склад банківського законодавства, доцільно виокремити такі основні групи норм:

Цивільно-правові норми, які регулюють відносини між банками та іншими фінансовими установами. Дані норми визначають правовий статус суб'єктів, які беруть участь у цивільному обороті; загальні правила здійснення угод; загальні правила про зобов'язання й договори; правила укладання та виконання окремих видів договорів.

Фінансово-правові норми, як основа банківського законодавства, регламентують діяльність фінансових установ в емісійній справі, в сфері валютних операцій; визначають ряд аспектів діяльності Національного банку України як кредитного і розрахунково-касового органу; регулюють діяльність банків пов'язану з розрахунковими операціями, готівковим обігом, частково кредитними операціями тощо.

Адміністративно-правові норми, які забезпечують управління банківською системою в цілому, визначають компетенцію суб'єктів, котрі здійснюють керівництво банківською системою; певні умови функціонування фінансових установ (наприклад, підстави і порядок реєстрації та ліцензування); регулюють здійснення контролю та нагляду за законністю діяльності нижчестоящих суб'єктів (порядок і умови відзвиту ліцензій, порядок накладення адміністративних стягнень за порушення норм банківського законодавства).

До джерел банківського права України належать:

Конституція (Основний Закон) України.

Закони України:

- загальні закони;
- спеціальні закони;

Підзаконні нормативно-правові акти:

- Постанови Верховної Ради України;
- Укази Президента України;
- Декрети Кабінету Міністрів України;
- Постанови Кабінету Міністрів України;

➤ Постанови Правління Національного банку України.

Локальні акти кредитно-фінансових установ;

Міжнародні правові акти, звичаї та стандарти.

Отже, з метою забезпечення умов для приведення у відповідність основних засад інтеграційного розвитку вітчизняної банківської системи до світових стандартів **доцільно реалізувати систему послідовних заходів правового характеру, що охоплюють:**

➤ проведення масштабних досліджень нормативно-правових актів НБУ на предмет їх відповідності чинному законодавству. За результатами проведеного аналізу необхідно розробити механізм їх узгодження, уникаючи при цьому подвійних стандартів;

➤ систематизацію наявних законодавчих та нормативних правових документів, які регулюють функціонування банківської сфери в єдиний кодифікований акт – Кодекс банківської діяльності (Банківський кодекс), який би визначав правове положення суб'єктів банківської системи держави, підстави створення та порядок діяльності комерційних банків, регулював розрахункові та кредитні відносини, а також регулював інші відносини в сфері банківської діяльності;

➤ надання правовій базі регулювання діяльності банків ознак стабільності та прогнозованості розвитку;

➤ розроблення норм банківського законодавства щодо забезпечення належного рівня корпоративного управління в банках України;

➤ вдосконалення існуючого законодавства щодо: організації банківського нагляду; застосування інструментів грошово-кредитної політики, захисту прав кредиторів; участі банків на фондовому ринку; а також розробку правових положень діяльності філій іноземних банків в Україні [2, с. 20].

3.6. Роль банківської системи в економічному розвитку країни

Взаємодія банківської системи з економікою країни визначається певним переліком показників, які будуються як відношення обсягів банківської діяльності до обсягів валового внутрішнього продукту, наприклад: обсяг сукупного капіталу комерційних банків країни до ВВП; обсяг залучених коштів суб'єктів господарювання до ВВП; обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання до ВВП та інші.

Ефективність функціонування банків значною мірою залежить від стану економіки і, особливо, від виробничого сектора, оскільки в умовах кризи та спаду інвестиційної активності основний “центр тяжіння” діяльності банків зміщується в бік проведення спекулятивних високоризикових операцій. Одночасно ефективний розвиток банківського сектору позитивно відображається на інвестиційній активності, на економічному зростанні в цілому.

Стабільність у банківській сфері є однією із основних складових економічного зростання у державі. Банківська діяльність суттєво впливає на об'єктивні процеси функціонування економіки, особливо на ефективність і стабільність економічного розвитку. Форми впливу банків на економічну стабільність у державі досить складні, але розуміння їх дії дозволяє розробляти таку грошово-кредитну і фіскальну політику, яка може забезпечити економічний розвиток країни.

Банківська система – це утворення, що відноситься до економічної сфери діяльності та підпорядковується дії основних економічних законів, діяльність якого визначається законами попиту та пропозиції, а досягнення економічного результату залежить лише від економічних умов, що склалися в країні.

Відповідно до вимог системи кожна інституційна одиниця належить до п'яти секторів економіки:

- сектору загального державного управління (державні інституції, що забезпечують діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади);

- сектору нефінансових корпорацій (охоплює підприємства бізнесу, основою діяльності яких є виробництво товарів і надання послуг);

- сектору фінансових корпорацій (включає інституції, які спеціалізуються на фінансових послугах);

- сектору домашніх господарств (об'єднує приватну економіку громадян – кінцевих споживачів, кожен з яких разом із членами своєї родини веде власне домашнє господарство);

- сектору некомерційних організацій (обслуговує домашні господарства).

Банківська система є результатом дії таких фінансових посередників як банки та здійснює:

- забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі та між окремими галузями;
- розроблення методів управління фінансовими ризиками;
- функціонування механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема, шляхом вдосконалення методів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють розвитку торгівлі;
- формування можливостей насичення ринку ціновою інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки.

Таким чином, виділяють внутрішні і зовнішні аспекти, що впливають на економічний розвиток у державі. Внутрішній розвиток у державі – це такий стан потенціалу економіки та її динаміка розвитку, при якому забезпечується стабільно високі фінансові результати функціонування держав. З іншого боку, зовнішній відносно держави розвиток визначається на основі стабільного економічного середовища в інших країнах, які мають значний вплив на державу та її суб'єктів господарювання. Таким чином, економічний розвиток у державі відображає такий стан її фінансових ресурсів і таку ступінь їх використання, при якому держава, вільно маневруючи грошовими коштами, здатна шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва і реалізації продукції та послуг її суб'єктами господарювання.

ТЕМА 4. ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК ТА ЙОГО РОЛЬ У МОНЕТАРНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ

4.1. Призначення та створення центральних банків

У ринковій економіці центральний банк посідає особливе місце, він є ключовою ланкою, ядром грошової і банківської систем. У різних країнах цей банк називається по-різному із застосуванням таких означень, крім центрального, як національний, державний, резервний, або має скорочену назву — Банк Японії, Банк Франції.

Центральні банки пройшли три стадії розвитку:

перша, - вони розпочали як банки уряду, оскільки уряди домінували при визначенні їх завдань та безпосередньої політики;

друга — центральні банки перестають бути комерційно зацікавленими і переходять до вирішення проблем забезпечення стабільності фінансово-банківської системи;

третя — вони поступово отримують автономію від уряду і здобувають незалежність при визначенні завдань та вибору інструментів їх досягнення.

4.2. Статус та основні функції центрального банку

Центральний банк – це державний орган, який є стрижнем кредитної системи. Під правовим статусом центрального банку розуміють його роль і місце в системі інших державних органів, які закріплені на конституційному і законодавчому рівнях.

Центральні банки є юридичними особами, що мають відособлене від держави майно. Формально це майно знаходиться, як правило, у державній власності, але центральний банк наділений правом розпоряджатися їм як власник. З точки зору власності на капітал центральні банки поділяються на:

- державні, капітал яких належить державі (наприклад, центральні банки в Великобританії, Німеччині, Франції, Канаді, Росії);
- акціонерні (наприклад, США);
- змішані - акціонерні товариства, частина капіталу яких належить державі (в Японії - 55 %, в Бельгії - 50 %).

Взаємодії центральних банків з органами державної влади можуть бути умовно подані у вигляді моделей:

1. центральний банк – агент міністерства фінансів і провідник його грошово-кредитної політики;
2. центральний банк незалежний від уряду, що самостійно проводить грошово-кредитну політику;
3. проміжна модель, у рамках якої використовуються принципи взаємодії виконавчої влади з центральним банком при визначеному ступені його незалежності.

Центральний банк — це фінансово-кредитна установа, яка посідає центральне місце в банківській системі країни і виконує чотири основні завдання. Центральний банк покликаний бути:

- єдиним емісійним центром, що наділений монопольним правом грошової емісії на території своєї країни і відповідає за стабільність національної грошової одиниці та забезпечення грошового обігу;
- банком держави, зобов'язаним здійснювати банківське обслуговування уряду, державного бюджету, розміщувати державні цінні папери тощо;
- «банком банків», тобто він надає банківські послуги іншим фінансово-кредитним інституціям, є для них кредитором останньої інстанції;
- органом банківського нагляду, що підтримує стабільність національної банківської системи, необхідний рівень стандартизації й професіоналізму в цій сфері.

Функції центрального банку. По значимості усі функції центрального банку поділяють на основні і додаткові.

Основні функції здійснюються усіма без винятку центральними банками і розділяються на регулюючі, контрольні й обслуговуючі. До регулюючих функцій відносяться:

1. Розробка і проведення грошово-кредитної політики.
2. Забезпечення емісії грошей та їх обігу.
3. Регулювання попиту і пропозиції на кредит і іноземну валюту.
4. складання платіжного балансу, його аналіз та прогнозування. Контрольні функції містять у собі:

Додаткові функції центрального банку не пов'язані безпосередньо з його головною задачею (зберігання стабільності національної грошової одиниці), але сприяють її реалізації. До числа цих функцій відносяться:

- управління державним боргом;
- проведення аналітичних досліджень і ведення статистичної бази даних;
- здійснення зв'язку з небанківською клієнтурою і надання суспільних послуг;
- підготовка кадрів для банківської системи.

4.3. Правовий статус, структура та функції Національного банку України

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» Національний банк України (далі - Національний банк) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України.

Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи. Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Джерелами його формування є частина прибутку НБУ до розподілу, а при необхідності – Державний бюджет України.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України.

Національний банк виконує такі функції:

- 1) визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- 2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;
- 3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- 4) регулює діяльність платіжних систем та розрахунків;
- 5) представляє інтереси України;
- 6) здійснює валютне регулювання;
- 7) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів;
- 8) здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- 9) здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності.

Організаційна структура Національного банку. До системи Національного банку входять такі ланки:

центральний апарат;

філії (територіальні управління) Національного банку України;

структурні підрозділи (Відомча охорона (Для інкасації та охорони цінностей і об'єктів Національний банк має відомчу охорону, озброєну бойовою вогнепальною зброєю), Центральна бібліотека, Навчальний центр, Центр наукових досліджень, Управління організації будівництва і реконструкції, Музей грошей);

структурні одиниці (Оперативне управління, Центральне сховище, Державна скарбниця України, Центральна розрахункова палата, Господарсько-експлуатаційне управління, Група управління проектами міжнародних кредитних ліній);

спеціалізовані підприємства (Фабрика банкнотного паперу, Банкнотномонетний двір);

навчальні заклади (Львівський банківський інститут, Українська академія банківської справи (УАБС), Харківська філія УАБС, Черкаська філія УАБС).

4.4. Емісія готівки та організація грошового обігу НБУ

Емісія грошей – випуск в обіг нових грошових знаків (від лат. emissio – випуск). Емісія грошей є однією із найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу. Здійснюючи емісію грошей, центральний банк намагається забезпечити таку кількість грошей в обігу, яка необхідна для обслуговування процесу обміну товарами та послугами в економіці.

Механізм емісійно-касового регулювання грошової маси передбачає порядок введення та вилучення грошей з обігу, а також їх перерозподіл між територіями і регіонами країни залежно від потреб економіки.

Випуск грошей в обіг є комплексом заходів, який складається з таких основних етапів:

- 1) прогнозування потреби у готівковій масі;
- 2) виготовлення грошей;
- 3) створення резервного фонду готівки у центральному сховищі;
- 4) власне введення грошей в обіг.

Процедура емісії безготівкових грошей суворо регламентована. Випуск коштів здійснюється через валютний, фондовий та кредитний канали і забезпечується отриманням Національним банком еквівалентного обсягу іноземної валюти або ліквідних фінансових інструментів, завдяки чому за потреби через ці ж канали відбувається вилучення коштів з обігу.

Через валютний канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку.

Через фондовий канал кошти випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів.

Через кредитний канал кошти випускаються шляхом здійснення Національним банком підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування. При цьому кошти випускаються на зворотній основі під відповідне забезпечення (яке надається Національному банку в заставу) та на визначений термін (від 1 до 365 днів в залежності від інструмента рефінансування), після якого повертаються до Національного банку і вилучаються з обігу.

4.5. Грошово-кредитна політика. Інструменти грошово-кредитної політики

Грошово-кредитна політика – комплекс взаємопов'язаних, спрямованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, що їх проводить держава через свій центральний банк.

Основною **метою** грошово-кредитної політики в сучасних умовах є стабілізація економіки, забезпечення зайнятості та стримування інфляції.

Суб'єктом грошово-кредитної політики виступає держава, яка регулює цю сферу через свої органи – центральний банк і відповідні урядові структури – міністерство фінансів, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції щодо страхування депозитів, а також інші установи.

Об'єктами, на які спрямовуються регулятивні заходи грошово-кредитної політики є грошовий ринок, ринок позичкових коштів та грошовий обіг.

Цілі грошово-кредитної політики можна поділити на три групи: стратегічні, проміжні, тактичні. Пріоритетною цілю монетарної політики Національного банку є підтримка цінової стабільності, тобто низьких та стабільних темпів інфляції.

Цінова стабільність – це ситуація, коли ціни зростають настільки несуттєво, що громадяни не замислюються над інфляцією, ухвалюючи рішення про кредит, вкладання коштів у бізнес або заощадження.

Також Національний банк України сприяє фінансовій стабільності та стійкому економічному зростанню, якщо це не перешкоджає досягненню цінової стабільності.

Типи грошово-кредитної політики:

1. Рестрикційна ГКП – це політика, яка здійснюється урядом та національним банком з метою скорочення грошової маси в обігу. Вона досягається шляхом обмеження обсягу кредитних операцій комерційних банків; підвищення рівня процентних ставок; оздоровлення платіжного балансу.

2. Експансійна ГКП – це політика уряду та центрального банку, яка спрямована на стимулювання кредитної емісії (розширення бази банківського кредитування) розширення масштабів кредитування; послаблення контролю за збільшенням кількості грошей в обігу; зниження рівня процентних ставок.

3. Селективна (вибіркова) ГКП – встановлення лімітів облікових операцій; лімітування окремих банківських операцій; встановлення маржі у проведенні різних банківських операцій; регламентація умов видачі окремих видів позик різним категоріям позичальників; встановлення кредитних «стелі». **«Кредитні стелі»** – граничні суми кредитування.

Інструменти монетарної політики доцільно поділити на дві групи:

1) інструменти прямого впливу (адміністративні):

- готівкова емісія;
- лімітування кредитів уряду і комерційним банкам;
- пряме регулювання кредитних операцій банків (регулювання маржі, рівня процентних ставок, обмеження споживчого кредитування та ін.);

2) інструменти опосередкованого впливу (нормативні, коригуючі, регулюючі):

Використовуючи їх, центральний банк не має змоги безпосереднього впливати на пропозицію грошей, а лише коригує її, впливаючи на надлишкові резерви та грошовий мультиплікатор. До інструментів непрямого впливу відносять:

- регулювання облікової ставки (процентна політика);
- регулювання норми обов'язкових резервів для комерційних банків;
- операції на відкритому ринку;
- рефінансування комерційних банків;
- управління золотовалютними резервами (девізну політику);
- регулювання імпорту та експорту капіталу.

4.6. Кредитні відносини НБУ з банківськими установами. Рефінансування банків

Політика рефінансування – це один із поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовується центральними банками різних країн.

Для комерційних банків рефінансування в центральному банку – це останній спосіб (остання надія) регулювання їхньої ліквідності, і центральний банк виступає для них у ролі кредитора останньої інстанції.

Для центральних банків рефінансування банків – це, по-перше, канал безготівкової емісії, а по-друге, - спосіб запобігання банківській паніці.

Рефінансування банків – це операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Національний банк для регулювання ліквідності банків, виконання функції кредитора останньої інстанції, з врахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку застосовує такі операції з рефінансування:

- постійно діюча лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт:

1) під забезпечення державними облігаціями України (крім облігацій зовнішньої державної позики) або депозитними сертифікатами; 2) без забезпечення (бланковий кредит);

- короткострокові кредити рефінансування;

- надання стабілізаційних кредитів рефінансування;

Національний банк здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування шляхом надання кредиту овернайт.

Кредит овернайт – кредит, який наданий банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування на термін до наступного робочого дня.

Національний банк України здійснює рефінансування банків шляхом проведення тендерів лише під відповідне забезпечення. Перелік прийнятного забезпечення щоквартально доводиться до відома банків. Національний банк України здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку України, та яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню.

Рефінансування комерційних банків може бути проведено також і через надання стабілізаційного кредиту

Стабілізаційний кредит – кредит, який на дає Національний банк України платоспроможному банку для підтримки ліквідності до двох років під програму фінансового оздоровлення банку.

Однак, Національний банк має право приймати рішення про продовження строку користування стабілізаційним кредитом на строк до одного року. Загальний строк користування стабілізаційним кредитом з урахуванням усіх продовжень строку користування ним не може перевищувати п'яти років.

Розмір процентної ставки за стабілізаційним кредитом визначається в річних процентах на рівні півтори облікової ставки Національного банку та протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню.

4.7. Регулювання діяльності комерційних банків. Банківський нагляд.

Закон України «Про Національний банк України» визначає банківське регулювання як одну із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Відповідно до законодавства України, мета банківського регулювання визначена як сукупність основних завдань Національного банку, що мають ієрархічну структуру: сприяння фінансовій стабільності банківської системи підпорядковується основному завданню – забезпеченню стабільності грошової одиниці.

Банківське регулювання розглядають на різних рівнях його провадження.

Наддержавне (наднаціональне) банківське регулювання – це регулювання, що здійснюється, по-перше, міжнародними організаціями світового та регіонального рівнів (МВФ, МБРР, ЄБРР, БМР та інші), а по-друге, інститутами окремих країн, у коло інтересів яких входить Україна (транснаціональні компанії).

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України.

Асоціативне банківське регулювання – це регулювання, що провадиться різноманітними асоціаціями (договірними об'єднаннями, створеними з метою координації діяльності господарюючих суб'єктів) юридичних та фізичних осіб на недержавному рівні. Такий вид регулювання може стати альтернативою державному регулюванню.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких **формах**:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;

- б) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

Методи банківського регулювання матеріалізуються через систему заходів, які умовно поділяють на превентивні, що застосовуються для уникнення можливих негативних наслідків за тієї чи іншої економічної ситуації, та протекційні, що вживаються для захисту від уже існуючої ситуації.

Банківський нагляд у будь-якій країні має свої специфічні лише для неї властивості й формується під впливом різних факторів. Закон України «Про Національний банк України» трактує банківський нагляд як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

В умовах посилення економічної та фінансової інтеграції України до європейського співтовариства важливого значення набуває єдність правил ведення банківського бізнесу для всіх учасників, що ґрунтується на уніфікованих нормах державного регулювання та нагляду. Це стало можливим завдяки функціонуванню Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання, метою діяльності якого насамперед є зближення принципів та підходів банківського нагляду і регулювання до банків як головних суб'єктів фінансово-кредитних відносин в умовах міжнародного руху капіталу.

4.8. Регулювання ринку небанківських фінпослуг («спліт»)

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ – сфера діяльності учасників ринку фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Учасники ринку фінансових послуг – особи, які відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України; особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг; об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегульованих організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг; споживачі фінансових послуг.

Державне регулювання на ринку фінансових послуг може відбуватися у різних формах, основними з яких є:

1. Розроблення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність фінансових установ. Можна виділити нормативно-правові акти, що регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, які поділено на три основні групи: 1) Конституція України, укази та Цивільний і Господарський кодекси; 2) Закони України, зокрема, «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 та ін.; 3) Розпорядження Держфінпослуг.

2. Нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (окрім споживачів фінансових послуг) у площині дотримання ними законодавства.

3. У разі виявлення порушень застосування уповноваженими державними органами заходів впливу у вигляді попереджень, штрафів та ін.

4. Ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг.

Основною метою державних органів у сфері регулювання ринків фінансових послуг є захист інтересів споживачів.

В Україні державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється:

Національним банком України – щодо ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів;

Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку – щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів);

Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, – щодо інших ринків фінансових послуг.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), регулює небанківський фінансовий сектор України, до якого входять: страхові компанії, кредитні спілки та інші небанківські кредитні установи, юридичні особи публічного права, що надають фінансові послуги, недержавні пенсійні фонди та їх адміністратори, ломбарди, фінансові компанії, що надають такі послуги як фінансовий лізинг, факторинг, поруки та гарантії, юридичні особи без статусу фінансової установи, які мають право надавати певні види фінансових послуг (фінансовий лізинг).

19 жовтня 2019 року набув чинності Законопроект №1069-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення функцій з державного регулювання ринків фінансових послуг».

Ухвалений Закон передбачає так званий «спліт» – ліквідацію Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та розподіл повноважень з регулювання фінансового ринку між НБУ та Нацкомісією з цінних паперів та фондового ринку. Зокрема, НБУ стане регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій, а НКЦПФР регулюватиме недержавні пенсійні фонди та фонди фінансування будівництва.

До 30 червня включно регулюванням ринку як і раніше займатиметься Нацкомфінпослуг. Уже з 1 липня 2020 р. ця функцію виконуватиме НБУ.

Зусилля Національного банку будуть спрямовані на здійснення ефективної та скоординованої передачі функцій від Нацкомфінпослуг до Національного банку. Додатковим фокусом діяльності Національного банку буде аналіз ринку та розробка проектів законів/підзаконних нормативно-правових актів із врахуванням результатів такого аналізу.

У НБУ зазначають, що закон дасть можливість забезпечити збалансований і системний підхід у напрямі ефективного розвитку небанківського фінансового сектору, переходу від секторальної моделі регулювання до ефективнішої інтегрованої моделі та створить можливість для комплексного розвитку функції регулювання ринкової поведінки та захисту прав споживачів на фінансовому ринку.

4.9. Валютне регулювання і контроль

Питання валютного регулювання і контролю не можуть оминати поняття валютної політики та її інструментів.

Валютна політика – це комплекс економічних, організаційних, правових, адміністративних та інших заходів, методів, форм, інструментів і механізмів, які здійснюються державою у сфері валютно-фінансових і кредитних відносин відповідно до поточних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави, передусім з метою забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти та збалансованості платіжного балансу країни.

Основною метою валютної політики як складової монетарної політики є стабілізація курсу національної грошової одиниці та збалансованість платіжного балансу країни.

Важливим елементами валютної політики є валютне регулювання та валютний контроль.

Валютне регулювання – це діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями.

Валютний контроль – це забезпечення дотримання резидентами та нерезидентами валютного законодавства.

Національний банк України є головним органом валютного контролю, що: здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів; забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з валютним законодавством України.

Основними формами здійснення валютного регулювання та контролю є:

1) проведення дисконтної політики, тобто управління обліковою ставкою Національного

банку, яка поряд з іншими інструментами має регулювати обсяг грошової маси, обсяг сукупного попиту, рівень цін, а також приплив із-за кордону та відтік короткострокових капіталів;

2) проведення девізної політики у вигляді валютних інтервенцій шляхом купівлі-продажу центрального банком іноземної валюти, що впливає на курс національної грошової одиниці;

3) диверсифікація валютних резервів, що дає змогу зменшити збитки від відносного знецінення тих або інших валют, і забезпечення найвигіднішої структури резервних активів;

1) Дисконтна валютна політика – зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок з метою регулювання попиту та пропозиції на позиковий капітал. Національний банк здійснює дисконтну валютну політику, змінюючи облікову ставку для регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют. Суть дисконтної валютної політики полягає у регулюванні валютного курсу та потоків іноземного капіталу на основі зміни Національним банком облікової ставки з метою оптимізації потоків валютних коштів і збалансування структури платіжного балансу.

2) Девізна валютна політика – політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти. Національний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу грошової одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках.

Девізна політика проявляється у проведенні центральним банком девальвації чи ревальвації національної валюти.

Девальвація – офіційне зниження курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Ревальвація – офіційне підвищення курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют та міжнародних розрахункових одиниць.

Головною метою девізної валютної політики є забезпечення стабільності курсу гривні щодо іноземних валют, під яким, перш за все, розуміють передбачуваність динаміки обмінного курсу гривні до іноземних валют, що досягається завдяки прозорості та передбачуваності дій Національного банку.

4.10. Обслуговуючі функції НБУ.

Центральний банк – банкір і фінансовий агент уряду

Центральний банк як особливий центральний орган державного управління здійснює тісну співпрацю з органами державної влади і управління і виступає банкіром і фінансовим агентом уряду. Правові основи взаємовідносин між центральним банком та органами державної влади в Україні закріплені в Законі України «Про Національний банк України».

Відповідно до ст.51 Закону «Про Національний банк України», Національний банк:

- підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень.

- щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді;

- Приймає участь у законотворчих ініціативах щодо регулювання його функцій. Так, Національний банк України має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

- На запит Кабінету Міністрів України надає інформацію щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку.

- встановлює прямі кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою здійснення функцій грошово-кредитної політики та управління державним боргом з метою депонування облігацій зовнішньої державної позики в іноземних депозитаріях.

Державний борг – це сукупність фінансових зобов'язань центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств і організацій, що підлягає погашенню в обумовлені терміни.

Управління державним боргом – це сукупність дій, пов’язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного боргу, інших правочинів з державним боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження.

Метою управління державним боргом є отримання максимального ефекту від внутрішніх та зовнішніх державних запозичень за умови уникнення макроекономічних труднощів і проблем з державним бюджетом, платіжним балансом і економічною самостійністю держави в майбутньому.

Згідно з Бюджетним кодексом України, обслуговування державного боргу – це операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов’язаних з управлінням державним боргом. До таких операцій не належить погашення державного боргу.

Основними методами фінансування внутрішнього державного боргу за участю центрального банку, які можуть використовуватися в різних країнах, є:

здійснення емісії грошей;

надання прямих кредитів центрального банку уряду; залучення внутрішніх позик.

Перші два методи фінансування внутрішнього державного боргу заборонені законодавством України. Тому єдиним джерелом фінансування внутрішнього державного боргу є внутрішні державні запозичення, що мобілізуються акумулюванням тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб (підприємств і населення) на певний термін на умовах виплати доходу та оформлюються борговими зобов’язаннями держави у безготівковій чи готівковій формі.

Державний зовнішній борг складається з:

позик на фінансування державного бюджету та погашення зовнішнього державного боргу;

позик на підтримку національної валюти;

позик на фінансування інвестиційних та інституціональних проектів; гарантій іноземним контрагентам щодо виконання контрактних зобов’язань у

зв’язку з некомерційними ризиками;

державних гарантій, що надаються Кабінетом Міністрів України для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом України.

Мета управління зовнішнім боргом – за рахунок зовнішніх позик забезпечити економічний розвиток країни й уникнути при цьому макроекономічних труднощів і проблем платіжного балансу у майбутньому. Для країн, що проводять програму радикальних економічних реформ, зовнішня фінансова підтримка необхідна як для фінансування структурних перетворень платіжного балансу країни, так і для прискорення стабілізації економіки, досягнення економічного зростання.

У світовій практиці оцінка рівня зовнішньої заборгованості країни здійснюється з погляду економічного розвитку держави у зіставленні з основними макроекономічними показниками. Якщо державний борг зростає швидше, ніж зростає ВВП, то обслуговування державного боргу фактично здійснюється за рахунок зниження життєвого рівня населення. Якщо ж державний борг зростає в умовах падіння ВВП, то наслідки для країни-боржника будуть більш негативними. Накопичення ж боргів з року в рік може спричинити до поступового сповзання країни в боргову кабалу і призвести до втрати країною політичних позицій у світовому співтоваристві.

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

5.1. Правова основа діяльності банків

Необхідною умовою створення банків у нашій країні є їхня державна реєстрація. Державна реєстрація банків здійснюється Національним банком України відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правових актів Національного банку України. Саме слово «банк» та похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком України як банк і мають банківську ліцензію.

Реєстрація банків – це юридична процедура, що здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи. Національний банк України видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію за встановленою ним формою.

Організаційна структура банку регламентується його статутом, в якому містяться положення про органи управління банком, їхню структуру і функції, порядок утворення й повноваження. Цей аспект діяльності банків визначається Законами України «Про господарські товариства» та «Про банки і банківську діяльність». При створенні банку в його установчих документах мають міститися дані про його вид, предмет і цілі діяльності, склад засновників та учасників, назву й місцезнаходження, розмір і порядок створення статутного капіталу, порядок розподілу прибутку, склад та компетенцію органів управління, порядок змін установчих документів, порядок ліквідації чи реорганізації банку.

Банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Створення банку як публічного акціонерного товариства передбачає, що його акції можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Створення кооперативного банку передбачає розподіл паїв між його учасниками.

Структура органів управління банку згідно з чинним в Україні законодавством охоплює три органи:

1) вищий орган управління, тобто загальні збори акціонерів (учасників). Загальні збори визнаються правочинним, якщо в них беруть участь акціонери, які мають відповідно до статуту товариства більше, як 60 % голосів.

2) наглядовий орган, тобто спостережна рада; Загальні збори акціонерів (учасників) обирають спостережну раду банку з числа учасників зборів або їхніх представників. При цьому члени спостережної ради банку не можуть входити до складу правління (ради директорів) банку, а також ревізійної комісії банку.

3) виконавчий орган, тобто правління або рада директорів банку. Правління (рада директорів) банку є виконавчим органом банку, що здійснює управління його поточною діяльністю, формування фондів, необхідних для статутної діяльності банку, та несе відповідальність за ефективність його роботи згідно з принципами і порядком, встановленими статутом банку, рішеннями загальних зборів учасників та спостережної ради банку.

Необхідною умовою підвищення надійності і стабільності банківської системи, забезпечення інтересів кредиторів, вкладників є здійснення банківських операцій лише на основі ліцензування центральним банком банківської діяльності.

Національний банк України зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку, якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання, відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і якщо за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу.

5.2. Загальна характеристика банківських операцій

Банківські операції – це ряд дій, спрямованих на реалізацію економічних завдань банку як суб'єкта ринкових відносин, предметом яких є рух грошових коштів, цінних паперів, дорогоцінних металів або зобов'язання з їхнього переміщення, що здійснюється на підставі укладених договорів згідно з чинним законодавством.

Усі банківські операції за економічним змістом та призначенням прийнято поділяти на три основні групи:

- 1) пасивні;
- 2) активні;
- 3) комісійно-посередницькі.

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій. Усі пасивні операції банку враховуються на пасивних рахунках його балансу, що мають кредитове сальдо. При здійсненні пасивних операцій банки залучають тимчасово вільні грошові кошти для формування своїх ресурсів.

Активні операції – це операції, у процесі яких банки розміщують наявні у них власні, залучені і позичені ресурси у різні види активів з метою отримання прибутку і забезпечення своєї ліквідності. Активні операції обліковуються на активних балансових рахунках банку й мають дебетове сальдо. Отже активні операції передбачають розміщення банками сформованих ресурсів з метою отримання прибутку.

Усі активи можна поділити на чотири основні групи:

1. каса і прирівняні до неї кошти
2. кредитний портфель
3. інвестиції
4. інші активи

Комісійно-посередницькі операції – це операції, що проводяться банком за певну плату у вигляді комісії і супроводжуються не формуванням чи розміщенням ресурсів, а переміщенням уже наявних у банку коштів клієнта за його розпорядженням.

Основними видами комісійно-посередницьких операцій банку є такі: розрахунково-касове обслуговування; валютні операції; трастові послуги; консультаційно-інформаційні та інші види операцій.

5.3. Банківські ресурси, їхні види та класифікація

Ресурси комерційного банку – це сукупність грошових коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Усі операції банку з формування його ресурсів називаються пасивними.

Пасивні операції банку передбачають різні способи формування його ресурсів. За цим критерієм вони поділяються на три основні частини: власні ресурси банку або власний капітал, залучені ресурси і позичені ресурси.

Основою для операцій, без якої неможливо розпочати діяльність банку щодо залучення коштів клієнтів, є формування власного капіталу.

Власний капітал банку – це грошові кошти, внесені акціонерами і засновниками банку, з метою забезпечення його економічної самостійності й фінансової стійкості протягом усього періоду його діяльності. Власний капітал банку займає незначну частку в загальному обсязі ресурсів банку – до 10%, що зумовлено специфікою діяльності комерційного банку як установи, яка здійснює мобілізацію тимчасово вільних грошових ресурсів на фінансовому ринку та надає їх у позику.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» з метою забезпечення економічних умов стійкого функціонування банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів комерційних банків Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків обов'язкові економічні нормативи, особливе місце серед яких займають нормативи капіталу.

До нормативів капіталу належать такі:

1. Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1),
2. Норматив адекватності регулятивного капіталу, або норматив платоспроможності (Н2),
3. Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).

Залучені ресурси банку – це кошти, що акумулюються банком на певних умовах на різних видах рахунків клієнтів. Залучені ресурси є, власне кажучи, кредиторською заборгованістю банку, яка виникла внаслідок попередніх операцій і яка має бути погашена у визначений термін.

Залучені ресурси банку охоплюють:

кошти на депозитних рахунках банківських клієнтів; залишки коштів на поточних рахунках клієнтів;

кошти на рахунках банків-кореспондентів та ін.

Депозит – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їхніх рахунках і використовуються згідно з укладеною угодою та банківським законодавством.

За категоріями вкладників депозити поділяються на:

- депозити суб'єктів господарської діяльності;
- депозити фізичних осіб;
- депозити банків.

За строками використання коштів депозити поділяються на:

- депозити до запитання;
- строкові депозити.

Формування залучених банківських ресурсів за вказаними напрямками передбачає проведення відповідних депозитних операцій.

Депозитні операції – операції банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їхні рахунки у банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами. Депозитні операції передбачають формування вкладів клієнтів банку.

У банківській практиці використовуються три методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків:

1. Метод «факт/факт» – при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці та році.

2. Метод «факт/360» – при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці, але умовно в році – 360 днів.

3. Метод «30/360» – при розрахунку суми відсотків береться умовна кількість днів у місяці – 30 та в році – 360.

Запозичені ресурси банківських установ – це кошти, отримані банком на умовах кредитування для здійснення необхідної діяльності на принципах платності, строковості, забезпеченості, поверненості та цільового характеру.

Основними елементами запозичених ресурсів банківських установ є міжбанківські кредити, кредити Національного банку України і випуск власних боргових зобов'язань, а також позики на ринку євродоларів.

Головною сферою діяльності комерційних банків щодо акумулювання запозичених ресурсів є міжбанківські кредити, які зосереджені на міжбанківському ринку кредитних ресурсів.

Міжбанківський ринок кредитних ресурсів являє собою систему, що забезпечує купівлю-продаж вільних кредитних ресурсів між комерційними банками та комерційними банками і Національним банком України. Учасниками міжбанківського ринку кредитних ресурсів є Національний банк України, його регіональне управління, комерційні банки, їхні філії та відділення.

5.4.Активні операції. Характеристика банківських активів

Активи банківської установи - це статті бухгалтерського балансу, які відображають розміщення і використання ресурсів банку. Банківські активи утворюються, як правило, в результаті активних операцій, тобто розміщення власних і залучених коштів з метою одержання доходу, підтримки ліквідності і забезпечення функціонування банку. Саме в результаті активних операцій банк отримує основну частину доходів. Усі активні операції банку є ризиковими, проте вони забезпечують йому значну частину доходів.

За призначенням активи можна розділити на п'ять категорій:

1. Касові активи, що забезпечують ліквідність банку призначені для щоденного безперебійного виконання банками своїх зобов'язань по безготівковому перерахуванню засобів і по видачі готівки з рахунків клієнтів. Як правило, доходів від розміщення засобів у такі активи банки не одержують. На їхню частку приходиться 15-20 % всіх активів банку.

2. Працюючі активи – активи, що приносять доход, мають відносно невеликий термін обертання. В даний час у структурі працюючих активів найбільшу частку має кредитування різних

галузей народного господарства. На долю працюючих активів приходить 55-70 % всіх активів банку.

3. Інвестиційні активи – довгострокові вкладення банку у виді прямих чи портфельних інвестицій. Метою таких вкладень є диверсифікація ризиків, забезпечення підвищених доходів у майбутньому, розширення сфери впливу банку і т.д. Частка таких активів – 3-10 %.

4. Позаоборотні активи - призначені для забезпечення виконання комерційним банком своїх прямих функцій. Комерційні банки повинні володіти чи орендувати приміщення, транспортні засоби, комп'ютери, програмно-технічне забезпечення, засоби комунікації і т.д. Частка таких активів складає 10-15 %.

5. Інші активи. До числа інших активів відносять кошти в розрахунках, дебіторська заборгованість, транзитні рахунки, витрати майбутніх періодів і т.д. Частка таких активів складає 0-10 %. Занадто висока питома вага інших активів може свідчити про негативні тенденції в діяльності банку.

5.5. Кредитні операції банків

Кредит – це економічні відносини між юридичними, фізичними особами та державою щодо перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотків. Отже, це передусім суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах повернення, строковості, сплати, цільового використання та реального забезпечення.

Функції кредиту :

Перерозподільча	Розподіл грошових коштів на поворотній основі між учасниками кредиту. Реалізується в процесі надання грошових коштів економічним агентам на умовах строковості, зворотності і платності
Емісійна	Створення кредитних засобів обігу і заміщення готівкових грошей. Проявляється в тому, що в процесі кредитування створюються платіжні засоби, тобто поряд з готівковими грошима в обіг входять гроші в безготівковій формі
Контрольна	Проявляється у всебічному контролі за фінансово-господарською діяльністю суб'єкта, який отримав кредит. Дана функція дозволяє своєчасно аналізувати стан позичальників і на цій основі проводити відповідну кредитну політику

Принципи організації кредитних відносин утворюють вихідні, початкові засади взаємовідносин між кредитором і позичальником у процесі передачі вартості у тимчасове користування.

Принципи кредитування та їх загальна характеристика

Зворотність	Означає, що після закінчення строку кредитування надана позика підлягає до обов'язкового повернення
Строковість	Означає необхідну умову повернення кредиту. Кредит повинен бути повернений в строго визначений строк
Платність	Позичальник повинен внести в банк певну визначену плату за тимчасове користування грошовими коштами. На практиці цей принцип реалізується за допомогою механізму банківського проценту

Забезпеченість	Означає, що майно, яке є у власності позичальника, цінності і гарантії дозволяють кредиту бути впевненими в поверненні наданих коштів. В якості забезпечення своєчасного повернення позики кредитори за угодою
Цільовий характер	призначають заставу, поручництво або банківську гарантію Визначає чітке спрямування використання кредиту для продовження кругообігу в інших підприємствах
Диференційованості	Банки не повинні однаково підходити до рішення питання про видачу кредиту різноманітним суб'єктам економіки

Здійснення кредитних операцій комерційних банків передбачає наявність певних умов, без яких неможливою є взаємодія кредитора і позичальника у процесі організації відповідних відносин. До основних умов банківського кредитування належать такі:

1. Операції проводяться тільки в межах вільних кредитних ресурсів у національній або іноземній валюті.

2. Банки враховують за необхідності забезпечення поєднання своїх інтересів з інтересами вкладників та загальнодержавних інтересів.

3. Для забезпечення власної стійкості операції проводяться з дотриманням встановлених НБУ економічних нормативів. При видачі кредитів у іноземній валюті в обов'язковому порядку повідомляється про це в НБУ.

4. Рішення про умови та порядок надання кредиту приймається колективно і визначається Правилами банку.

5. Кредити надаються тільки право- та кредитоспроможним позичальникам, які мають власні оборотні кошти та самостійний баланс.

6. Позики видаються на забезпечення потреб сфери виробництва і сфери обігу, фізичним та юридичним особам незалежно від форми власності й організаційної будови.

7. Всі питання у кредитних взаємовідносинах будуються на договірній основі. Кредитні взаємовідносини між банками та позичальниками регламентуються у кредитних договорах, що укладаються, як правило, у письмовій формі. Зміст угоди складають такі розділи:

1. Предмет договору (ціль, сума, строк погашення, відсоток тощо).

2. Умови забезпечення кредиту (форма забезпечення, посилання на додаткові документи, наприклад, договір застави).

3. Зобов'язання банку (відкриття рахунка, надання консультацій, перевірка забезпечення та цільового використання кредиту й ін.).

4. Зобов'язання позичальника (використання на вказані цілі, стягнення банком штрафів, повернення кредиту в строк, інформація про хід виконання угоди, подача звітності й ін.).

5. Права банку (відстрочка погашення, перевірка використання та забезпечення, можливість розірвання угоди й ін.).

6. Права позичальника (дострокове погашення, можливість відстрочки та ін.).

7. Особливі умови договору (перерахунок суми кредиту, зміна процента, зміна умов договору, спірні питання, зміна юридичної адреси та ін.).

8. Реквізити сторін.

Банк за законом зобов'язаний зберігати банківську таємницю та забезпечувати конфіденційність інформації щодо операцій, здійснюваних клієнтами, в тому числі операцій з видачі, повернення кредитів, сплати процентів.

Банківською таємницею є: Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку.

5.6. Банківська діяльність у сфері інвестицій

У більшості країн світового співтовариства провідними інституційними учасниками ринку цінних паперів є банки. У процесі функціонування банківських установ цінні папери виступають важливим інструментом управління ліквідністю, дохідністю та ризиком банківських операцій.

Усі операції, які проводять банківські установи із цінними паперами здійснюються на ринку цінних паперів (фондовому ринку).

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) є складовою фінансово-економічної системи, яка забезпечує вільний обіг коштів у формі цінних паперів, сприяє обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів, створює умови для конкуренції та обмеження монополізму.

Банківські установи України можуть здійснювати операції з такими групами цінних паперів (рис.):

Всі банківські операції з цінними паперами можна поділити на три групи:

- емісійні; інвестиційні; посередницькі.

Емісійна діяльність банків полягає у випуску власних цінних паперів з метою залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу, а також з метою тимчасового залучення ресурсів для проведення окремих банківських операцій. Випуск банком цінних паперів відбувається у пасивних операціях банків.

Інвестиційна діяльність банків передбачає вкладення коштів у цінні папери від свого імені і за свій рахунок. Метою інвестиційної діяльності є отримання прибутку. Основним проявом інвестиційних операцій є Формування власного портфеля цінних паперів призначене для управління ліквідністю, дохідністю та ризикованістю банківських операцій загалом.

Посередницька діяльність банків або клієнтські операції передбачають проведення операцій на ринку цінних паперів від імені, за рахунок та на користь клієнтів з метою задоволення їх потреб та отримання відповідної винагороди. Метою проведення цих операцій є одержання доходу у вигляді комісійних винагород.

Брокерська діяльність охоплює купівлю-продаж цінних паперів банківською установою на замовлення клієнтів і за їхній рахунок. Для виконання цих операцій на організованому ринку банк повинен бути членом відповідної фондової біржі.

Дилерські операції здійснюються шляхом придбання банківською установою цінних паперів на ринку за власний рахунок і на своє ім'я з метою перепродажу цих інструментів третім особам шляхом виставлення котирувань на купівлю та продаж.

Андеррайтингова діяльність передбачає посередницькі операції банків щодо первинного розміщення цінних паперів емітентів-клієнтів банку.

Трастові операції (управління цінними паперами клієнтів) – діяльність, яка здійснюється банківськими установами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі

договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими у процесі цього управління цінними паперами і грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

Консультаційні (консалтингові) послуги (банк як інвестиційний радник) передбачають продаж аналітичної інформації клієнтам банку, які потребують додаткових даних при здійсненні операцій з цінними паперами. У США на сучасному етапі нормативно визначено відокремлення консультаційних та трейдингових (торгових) підрозділів.

5.7. Комісійно-посередницькі послуги

Посередницькі послуги – це послуги, у наданні яких бере участь третя сторона, що виступає посередником між замовником і виконавцем. До таких послуг слід зарахувати: посередництво в отриманні клієнтом кредиту, посередництво в операціях з цінними паперами, валютою, майном. Дохід від таких операцій банк отримує у вигляді комісії.

Найпоширенішими серед посередницьких послуг комерційних банків є посередництво в отриманні клієнтом кредиту. Банк виступає посередником у таких випадках:

коли не в змозі сам задовольнити заявку цього ж клієнта про одержання кредиту в зв'язку з тим, що сума кредиту перевищує ліміт кредитування;

коли існує розбіжність між запропонованими клієнтом умовами кредиту та кредитною політикою банку. Посередницька послуга у цьому разі полягає в тому, що банк на прохання клієнта отримує кредит в іншому банку і надає його клієнту за значно вищу плату, ніж отримав сам. Маржа банку при цьому визначається як різниця між сплаченими відсотками за кредитні ресурси іншому банку й отриманими від клієнта за надану йому позику.

Посередницькі операції з цінними паперами банки здійснюють за рахунок і за дорученням клієнта. При первинному розміщенні цінних паперів комерційні банки можуть за дорученням, від імені і за рахунок емітента виконувати обов'язки щодо організації передплати на цінні папери або їхньої реалізації іншим способом. При цьому можливі два варіанти: перший – коли банк бере на себе ризик розміщення цінних паперів; другий – коли не бере, тобто не бере на себе зобов'язань щодо викупу нерозміщеної частини емісії.

Посередництво комерційних банків у валютних операціях передбачає, зокрема, купівлю-продаж іноземної валюти або платіжних документів у ній,

конверсію однієї іноземної валюти в іншу,

конверсію протягом визначеного строку національної валюти іноземну, і навпаки;

переказування за дорученням громадян іноземної валюти за кордон та виплату отриманих на їхнє ім'я з-за кордону переказів;

інкасування іноземної валюти та платіжних документів.

Сюди відносять і нетрадиційні банківські послуги, лізинг, факторинг, довірчі операції, трастові послуги, реєстраторські, депозитарні, аудиторські, форфейтингові та операції з дорогоцінними металами.

Консультаційно-інформаційні операції передбачають надання банками своїм клієнтам консультацій з фінансово-економічних питань, банківської справи і організації бізнесу, а також різної інформації, необхідної для забезпечення нормальної господарської діяльності клієнта.

ТЕМА 6. ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ БАНКІВ НА РИНКУ. ВИБІР БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ ДЛЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ

6.1. Теоретичні засади банківських ризиків.

В економічній літературі та практиці термін «ризик» вживається досить часто, і, залежно від контексту, в це поняття вкладається різний зміст, оскільки визначення ризику багатогранне. Ризики притаманні будь-якій діяльності, а з розвитком підприємницької сфери кількість наявних та потенційних ризиків значно зростає.

У загальному випадку ризиком називають невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. Ризик — це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що, зрештою, призведе до небажаних наслідків.

Під банківським ризиком розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також можливість отримати додатковий прибуток у разі реалізації певних, прийнятних для банку, фінансових ризиків.

З точки зору НБУ в контексті нагляду за банками, ризик банківської діяльності – це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку.

З точки зору банку ризик – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими, тобто втрата доходів або капіталу, чи непрямими, а саме накладення обмежень на здатність організації досягати своїх бізнес-цілей.

Можливі причини виникнення ризиків у банківській діяльності наведено на рис. 6.1.

Рис. 6.1. Основні причини виникнення ризиків у банківській діяльності

В процесі функціонування банку на нього впливають зовнішні і внутрішні чинники, що призводять до виникнення ризиків. До **зовнішніх чинників** відносять:

- **політичні** (зміна законодавства; заборона на здійснення банківської діяльності або окремих банківських операцій; заборона на здійснення діяльності на міжнародних фінансових ринках та міжнародних платежів);

- **соціально-економічні** (інфляція; дефляція; платіжна криза; зміна правил валютного регулювання; зміна політики рефінансування центрального банку; зміна податкового законодавства; кримінальні фактори; соціально-демографічна криза або зміна соціально-демографічної ситуації в країні);

- **регіонально-галузеві** (галузеві кризи; екологічні кризи в регіоні; погіршення фінансового стану підприємств регіону; посилення конкуренції серед суб'єктів фінансового ринку; нерозвиненість інфраструктури в регіоні).

До **внутрішніх чинників** ризику відносять:

- **Фінансові:** (втрата ліквідності; неплатоспроможність; банкрутство; зниження дохідності

операцій; погіршення фінансового стану клієнтів чи партнерів; підвищення вартості ресурсів);

- **Організаційні:** (недостатнє кадрове забезпечення; низький рівень професіоналізму; недосконалість систем прийняття управлінських рішень; неадекватна організаційна структура банку; недостатній контроль);

- **Функціональні** (операційна діяльність; технологічні збої; інноваційна діяльність; недосконалі системи безпеки; недостатня або недостовірна інформація; юридичні помилки; неправильно обрана стратегія розвитку; недиверсифікована клієнтська база банку; концентрація кредитного портфеля).

Щоб виявити основні види ризиків, які сьогодні істотно впливають на діяльність банківських установ України, а також сформувані систему заходів для нейтралізації їхньої дії, необхідно класифікувати банківські ризики за певними ознаками (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Класифікація банківських ризиків

Класифікаційний критерій	Види банківських ризиків
Сфера виникнення	Зовнішні; внутрішні
Можливість кількісної оцінки	Квантифіковані; неквантифіковані
Причина виникнення	Непевність майбутнього; непередбачуваність; недостатня інформація
Види підприємницької діяльності	Фінансовий; юридичний; виробничий; комерційний; страховий; політичний; галузевий; технічний; інноваційний
Джерела виникнення	Системний; несистемний
Характер виникнення	Чистий (пов'язаний з основною діяльністю); спекулятивний
Можливість мінімізації	Ризик, який може бути знижений; ризик, який не піддається мінімізації
Ступінь ризику	Безризикова діяльність; мінімальний ризик; підвищений ризик; критичний ризик; катастрофічний ризик
Вплив на окремі показники	Ризик рентабельності; ризик доходів; ризик витрат; ризик обігу; ризик ліквідності

З погляду джерел виникнення НБУ виділяє зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) банківські ризики. Серед зовнішніх 5 основних груп:

- ризик форс-мажорних обставин виникнення непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність байку чи (та) його партнерів;

- ризик країни — можливість настання несприятливих для діяльності банку умов у політичній, правовій чи економічній сфері країни, де проводить діяльність банк або його партнери, клієнти;

- зовнішньо-політичний ризик — імовірність зміни міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, закриття кордонів тощо);

- правовий ризик — імовірність настання несприятливої ситуації, пов'язаної зі змінами законодавства різних країн;

- макроекономічний ризик — імовірність несприятливих змін кон'юнктури на окремих ринках або економічної ситуації в цілому (економічна криза).

До внутрішніх належать ризики, які виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку. Згідно з класифікацією, запропонованою НБУ, серед внутрішніх ризиків виокремлюють дев'ять категорій ризиків, які поділяються на дві групи.

До першої групи віднесено ризики, які піддаються кількісній оцінці, тобто квантифіковані. Квантифікованими називаються ризики, щодо яких існує безпосередня залежність між рівнем ризику і доходами. Мета процесу управління цими ризиками полягає в їх оптимізації.

До першої групи віднесено шість категорій ризиків.

1. **Кредитний ризик** — імовірність фінансових втрат унаслідок **невиконання** позичальниками своїх зобов'язань. Кредитний ризик супроводжує не лише операції прямого кредитування, а й здійснення лізингових, факторингових, гарантійних операцій, формування портфеля цінних паперів тощо.

2. **Ризик ліквідності** пов'язується з імовірністю того, що банк не зможе своєчасно виконати своїх зобов'язань або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів. Виміряти ризик ліквідності дуже складно, оскільки на цей показник впливає багато чинників, причому більшістю з них сам банк управляти не може. На практиці для контролю за рівнем ліквідності застосовуються спеціальні показники, які здебільшого регулюються центральними банками країн.

3. **Ризик зміни процентної ставки (процентний ризик)** — це ймовірність фінансових втрат у зв'язку з мінливістю процентних ставок на ринку протягом певного періоду в майбутньому. Основні типи ризику зміни процентної ставки: ризик зміни вартості ресурсів; ризик зміни кривої дохідності; базисний ризик; ризик права вибору.

4. **Ринковий ризик** — наявний або потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі банку.

5. **Валютний ризик** визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти щодо іншої або цін на банківські метали. Валютний ризик виникає у тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активні, пасивні або позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті.

Основні типи валютного ризику: ризик трансакції; ризик перерахунку; економічний валютний ризик,

6. **Операційно-технологічний ризик** — потенційна загроза для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, недосконалість систем внутрішнього контролю, інформаційних технологій, процесів обробки інформації з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованої і безперервності роботи.

До другої групи віднесено ризики, які не піддаються кількісному оцінюванню, тобто неквантифіковані. Тобто ризики, щодо яких немає безпосередньої залежності між ризиком і доходами банку. Мета управління полягає в їх мінімізації.

До другої групи віднесено три категорії ризиків

7. **Ризик репутації** — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, пов'язаний із несприятливим сприйняттям іміджу банку клієнтами, партнерами, контрагентами, акціонерами, органами нагляду.

8. **Юридичний ризик** — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, а також через двозначне тлумачення законів і правил.

9. **Стратегічний** — наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес середовищі.

6.2. Управління ризиками. Стрес-тестування.

Управління ризиками — це процес, спрямований на виявлення (ідентифікацію), вимірювання (оцінювання), контроль та моніторинг ризикових позицій банку, а також урахування взаємозв'язків між різними видами ризиків.

Процес управління ризиками спрямовано на досягнення стратегічної мети діяльності банку – підвищення ринкової вартості власного капіталу.

Мета управління ризиками полягає в оптимізації співвідношення між рівнем ризику та очікуваною економічною вигодою, яка є компенсацією за прийнятий банком ризик.

Правила управління банківськими ризиками:

- усі види ризиків взаємопов'язані;
- рівень ризику постійно змінюється під впливом динамічного оточення;
- ризики, на які наражаються банки, безпосередньо пов'язані з ризиками їхніх клієнтів;
- банкіри повинні намагатися уникнути ризиків навіть більше, ніж інші підприємці, оскільки вони працюють не з власними, а з чужими грошима.

Принципи управління ризиками.

— Забезпечення інтересів зацікавлених сторін. Процес управління банківськими ризиками має спрямовуватися на одночасне забезпечення інтересів багатьох зацікавлених сторін: клієнтів, контрагентів, керівників, працівників, спостережної ради і акціонерів (власників) банку, органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів та кредиторів, інших сторін.

— Повнота охоплення. Процес управління ризиками має охоплювати всі види діяльності банку, які впливають на параметри ризику (наприклад, аналіз стану фінансових ринків).

— Безперервність. Управління ризиками – безперервний процес аналізу ситуації та оточення, в яких виникають ризики, і прийняття управлінських рішень щодо впливу на самі ризики та/або на рівень уразливості (експозиції) банку до таких ризиків.

— Відповідність. Управління ризиками має відбуватися на тому рівні організації, де ризик виникає. Функція контролю за ризиками здійснюється на найвищих рівнях управління і на рівні спостережної ради банку.

— Об'єктивність. Процедури процесу управління ризиками мають забезпечувати об'єктивний характер ідентифікації, оцінювання та моніторингу ризиків.

Залежно від тривалості періоду, на який поширюються управлінські рішення, управління банківськими ризиками поділяється на стратегічне, тактичне й оперативне.

Стратегічне управління банківськими ризиками спрямоване на забезпечення довгострокового існування банківської установи. Стратегічне управління банківськими ризиками здійснює спостережна рада банку.

Тактичне управління ризиками спрямоване на реалізацію стратегії управління ризиками за допомогою відповідних методів та процедур (у межах періоду 1-3 роки). Тактичне управління ризиками реалізується керівництвом банку, тобто правлінням банку та/або комітетом з ризик-менеджменту.

Оперативне управління ризиками спрямоване на постійне виявлення, кількісне та якісне оцінювання ризиків, реалізацію управлінських рішень, контроль та моніторинг ризиків. Оперативне управління ризиками здійснює структурний підрозділ банку і ризик-менеджменту, спираючись на щоденну діяльність конкретних підрозділів. Оперативний контроль за рівнем ризиковості належить до обов'язків менеджерів банку.

Незалежно від своєї структури, кожна **система управління ризиками має включати відповідні елементи та складатись із таких етапів:**

виявлення та ідентифікація ризику – це, в першу чергу, визнання та розуміння наявних ризиків або ризиків, що можуть виникнути у зв'язку з новими діловими ініціативами. Виявлення ризику має бути постійним процесом, що має здійснюватися як на рівні окремої операції, так і на рівні портфелів;

вимірювання та оцінювання ризику. Точне і своєчасне вимірювання ризиків є надзвичайно важливим компонентом ефективного управління ризиками. Банк має періодично перевіряти надійність інструментів вимірювання, які він використовує. Належні системи вимірювання ризиків передбачають оцінювання як окремих операцій, так і портфелів;

реалізація управлінських рішень спрямованих на пом'якшення, мінімізацію або усунення ризиків за допомогою відповідних методів управління (диверсифікація, страхування, хеджування, лімітування, введення нормативів).

контроль ризику. Банк має встановити обмеження і довести їх до виконавців за допомогою положень, стандартів та/або процедур, які визначають обов'язки і повноваження працівників.

моніторинг ризику – забезпечення своєчасного відстеження рівнів ризиків і винятків із тих чи інших правил. Звіти про моніторинг мають бути регулярними, своєчасними, точними та інформативними і надаватися відповідним посадовим особам для вжиття необхідних заходів.

Стрес-тестування. На сьогодні система пруденційного нагляду центрального банку є швидше системою реагування на негативні події, що вже відбулися. Саме тому, з метою превентивного (від англ. to prevent – запобігти) реагування та можливості заздалегідь відстежувати стійкість фінансових інститутів, застосовують стрес-тестування. Це один із методів, який дозволяє оцінити можливі збитки окремих фінансово-кредитних установ і банківського сектору в цілому за умови реалізації стресових сценаріїв, та дає змогу завчасно підготуватися до потенційно кризових ситуацій.

Метою стрес-тестування є виявлення основних видів ризиків, оцінка можливих втрат за їх реалізації та визначення спроможності протистояти потрясінням, які виникають на фінансовому ринку, як в цілому банківською системою, так і окремим банком.

Окрім стрес-тестування, банк у процесі стратегічного планування має змогу регулярно оцінювати та контролювати свою діяльність за допомогою SWOT-аналізу метою зменшення загроз. SWOT-аналіз дає основу для оцінки ефективних сторін діяльності і можливостей коректування її слабких сторін, тобто визначає як зовнішні, так і внутрішні фактори.

Відтак, можна виявити сильні та слабкі сторони банківської установи, а також можливості та загрози, які мають місце щодо даного банку.

Сильні сторони банку відображають якісні характеристики банку, які надають додаткові можливості для досягнення успіху. Сильними сторонами банку є: наявність великого спектру банківських послуг для суб'єктів усіх форм господарювання, розвинута мережа відділень та філіалів, стабільна позиція одного з найбільших імпортерів на ринку постачання готівкової іноземної валюти в Україну, наявність власної системи грошових переказів, високий рівень капіталізації, високий рівень надійності.

Слабкі сторони відображають відсутність факторів внутрішнього середовища банку, які є важливими для його функціонування або тих якостей, які збільшують його конкурентоспроможність, що в свою чергу створює для банку несприятливі умови для ефективної діяльності. Слід виділити такі слабкі сторони: наявність тенденції погіршення якості активів та формування значного об'єму резервів, недостатній бюджет на маркетингові складові, високий рівень залежності від міжбанківського кредитування, низький рівень рентабельності активів та власного капіталу, недостатній рівень прозорості діяльності.

6.3. Економічна сутність фінансової стійкості банків, фактори впливу на неї

Фінансова стійкість комерційного банку – це такий стан банківської установи, при якому вона є платоспроможною, ліквідною, має достатню величину регулятивного капіталу для покриття всіх можливих ризиків, пов'язаних із банківською діяльністю, і при цьому залишається достатньо рентабельною, тобто її активи використовуються максимально ефективно.

На сьогодні існує величезна різноманітність факторів, що впливають на формування стійкості комерційного банку. Класифікація факторів, що впливають на стійкість, повинна будуватись за різними напрямками і з урахуванням різних ознак. Особливу увагу при цьому слід приділити виявленню екзогенних (зовнішніх) та ендогенних факторів (які залежать від функціонування самого банку) і визначити ступінь їх впливу на діяльність та стан комерційного банку (рис. 6.2). Наведені фактори є загальними для всіх комерційних банків й істотно впливають на досягнення ними стану фінансової стійкості. Відповідно, при визначенні напрямів підвищення стійкості банків, доречним є врахування всієї системи факторів.

Рис. 6.2. Система факторів, що впливають на стійкість банку

Фінансова стійкість комерційного банку залежить від багатьох аспектів його діяльності і має складну структуру. Головними її елементами є: 1) капітальна стійкість банку; 2) комерційна стійкість банку; 3) організаційна стійкість банку; 4) функціональна стійкість банку; 5) фінансова стійкість банку

Отже, фінансова стійкість комерційного банку - це його спроможність з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком реалізовувати свої функції на ринку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

6.4. Рейтингова оцінка фінансового стану банків

У банківській системі рейтинг — це встановлення узагальнюючої оцінки фінансового стану банку за стандартизованою системою показників, що дозволяє розглядати всі банки з єдиної позиції.

Рейтингові методики оцінки умовно поділяють на дві категорії:

- 1) “інсайдерські”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на місцях;
- 2) “дистанційні”, що передбачають оцінку фінансової стійкості банків на основі даних, які містяться у відкритій фінансовій звітності.

В Україні базовою рейтинговою системою, яку широко використовує наглядовий орган — НБУ — є **СИСТЕМА CAMELSO** — офіційно визнана досконала система рейтингової оцінки банків.

Система CAMELSO є бальною та ґрунтується на поєднанні оцінки кількісних та якісних показників, бухгалтерського підходу та професійного судження. Нагляд за банками, що ґрунтується на оцінках ризиків за цією рейтинговою системою, полягає у визначенні загального стану банку на підставі стандартизованих критеріїв, що охоплюють усі напрямки його діяльності.

Метою оцінки банків за рейтинговою системою CAMELSO є визначення їх фінансового стану, якості менеджменту та корпоративного управління, прозорості операцій та ефективності внутрішніх контролів, управління ризиками; виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду, а також вжиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку.

Основою рейтингової системи CAMELSO є оцінка ризиків і визначення рейтингових оцінок за такими основними компонентами:

1. Капітал – Capital Adequacy (C) – оцінка розміру капіталу банку з точки зору його достатності для захисту інтересів вкладників і підтримки платоспроможності.

2. Активи – Asset Quality (A) – спроможність забезпечити повернення активів, вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку.

3. Менеджмент і корпоративне управління – Management (M) – оцінка методів управління

банком з точки зору принципів корпоративного управління, ефективності діяльності, методів управління та контролю.

4. ННадходження – Earnings (E) – достатність доходів банку для перспективного розвитку та зростання.

5. Ліквідність – Liquidity (L) – здатність банку забезпечити своєчасне та повне виконання своїх зобов'язань.

6. Чутливість до ринкових ризиків – Sensitivity to Risk (S) – ступінь реагування банку на зміну ситуації на ринку.

7. Операційний ризик – Operational Risk (O) – здатність банку ефективно управляти операційним та інформаційним ризиком з метою недопущення/мінімізації фінансових втрат внаслідок реалізації ризиків.

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою CAMELSO визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок за зазначеними сімома компонентами. Рейтингова система дає можливість оцінити всі фактори, за якими оцінюється якість управління та контролів, рівень ризику, фінансовий стан і якість операцій кожного банку.

6.5. Стандарти якості обслуговування клієнтів.

Якість банківської послуги можна визначити як категорію, що являє собою сукупність властивостей банківської послуги, які надають їй здатність задовольняти потреби клієнтів. На якість банківських послуг впливають наступні **фактори**:

- імідж банку, його стабільність і популярність;
- величина статутного капіталу та активів;
- постійна клієнтура;
- наявність широкої мережі відділень і перспективи її розширення;
- дієва реклама;
- кваліфікація працівників банку й досвід їх роботи.

З якістю банківських послуг тісно пов'язана якість обслуговування – ступінь здатності задовольнити потреби клієнта, виправдати та перевищити його очікування, — прив'язати клієнта до конкретного відділення та менеджера, що його обслуговує.

Основними завданнями банку по управлінню якістю банківських послуг є:

- аналіз ринку та визначення можливостей відкриття регіональних відділень банку;
- аналіз попиту клієнтів на банківські послуги, їх якість та ціни; – аналіз стратегії банків-конкурентів;
- розробка та реалізація маркетингових планів.

Стандартами якості обслуговування слід вважати сукупність якісних та кількісних параметрів обслуговування клієнтів, що забезпечують ефективну реалізацію клієнтської політики банку. Для оптимізації роботи менеджерів з клієнтами, отже й для підвищення якості обслуговування клієнтів, банкам необхідно розробляти та впроваджувати ключові показники клієнтської політики. По-перше, необхідно визначити очікування клієнта від обслуговування в установі банку.

З точки зору клієнтів, критеріями якості банківського обслуговування є: швидкість обслуговування, терміновість проведення операцій, години роботи банку, наявність помилок і неточностей в роботі, якість консультування.

Для банку критеріями якості є: швидкість внутрішніх робочих процесів, рівень витрат на виправлення допущених помилок, продуктивність праці, мотивація працівників банку і інші чинники, які зіставляються з рівнем витрат на створення банківських послуг.

До ключових факторів обслуговування відносяться: швидкість прийняття рішень, висока якість обслуговування, чесність, піклування про клієнта. **Вабливі фактори** – сучасність, престижність, розвиток технологій, західні стандарти роботи. **Необхідні фактори** – надійність та стабільність, здатність задовольнити бізнесові потреби, компетентність, відсутність черг.

6.6. Вибір банківської установи для обслуговування

При виборі банку слід звертати увагу на такі параметри як популярність банку, його надійність, процентні ставки по депозитах, територіальна близькість, розмір тарифів за обслуговування, зручність сервісу. Перш ніж приймати остаточне рішення, необхідно оцінити фінансовий стан банку, звернувши при цьому увагу на те, наскільки банк капіталізований, що знаходиться в його власності, яке місце в рейтингу банків він займає. Варто поцікавитися і тим, хто є засновниками банку, оцінити і їх положення на ринку.

Непоганим інструментом для визначення ступеня ризикованості співпраці зтією чи іншою фінансовою установою є рейтинг, що присвоєно йому міжнароднимирейтинговими агентствами. Чим він нижчий, тим вище ризик взаємин з цим інститутом.

Також необхідно дізнатися, чи є банк учасником державного Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що дозволяє вкладникам розраховувати на певну депозитну страховку в разі несподіваного банкрутства фінансової установи.

ТЕМА 7. ОСНОВИ БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ РІЗНИХ СЕКТОРІВ ЕКОНОМІКИ

7.1. Особливості кредитування юридичних осіб. Оцінка кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Питання функціонування та вдосконалення вітчизняної системи кредитування корпоративних структур мають важливе значення, вимагають постійного розвитку і вдосконалення. Кредит виступає невід'ємною умовою розширеного відтворення та виступає ефективним інструментом, який опосередковує процеси як виробництва, так й реалізації продукції, товарів та послуг. Саме кредит дозволяє прискорити оборотність обігових коштів, розширити сферу виробничо-господарської діяльності, забезпечити розробку новітніх видів продукції та вихід на нові ринки збуту і, як результат, підвищити інвестиційний імідж як окремої корпорації, так й України загалом.

Найпоширенішим видом кредиту є банківський. За такого кредитування підприємство виступає тільки в ролі позичальника. Банківський кредит класифікують за такими ознаками: цільове спрямування; термін кредиту; вид відсоткової ставки; валюта кредиту; види обслуговування.

Кредити для юридичних осіб бувають різними: найчастіше, залежно від **цільового спрямування** вони видаються підприємствам на стрімкий розвиток бізнесу, на придбання обладнання та нерухомості, а також на поповнення оборотних коштів. Чинне українське законодавство забороняє надавати підприємствам кредити на покриття збитків від господарської діяльності, на формування і збільшення статутних фондів банків та інших господарських товариств.

Підприємства можуть одержувати в банках кредити як у **національній**, так і в **іноземній** валюті. Для одержання кредитів у іноземній валюті від іноземних кредиторів підприємство мусить зареєструвати кредит у НБУ. Кредитування в іноземній валюті має особливість, яка полягає в тому, що грошові надходження в національній валюті, яких нині достатньо для купівлі іноземної валюти, не можуть уважатися надійним джерелом погашення кредиту, бо можливі зміни валютного курсу.

В Україні підприємства можуть отримувати кредити відповідно до відкритих кредитних ліній (так звані перманентні кредити). Кредитна лінія – це згода банку надати кредит у майбутньому в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовленої суми за певний період часу без проведення додаткових спеціальних переговорів.

Розрізняють **два види кредитних ліній**: сезонну (невідновлювальну) і постійно відновлювальну. **Сезонну кредитну лінію** відкривають за періодичного браку оборотних коштів, пов'язаних із сезонністю виробництва або з необхідністю створення запасів товарів на складі. **Відновлювальну кредитну лінію** може бути відкрито підприємству тоді, коли воно відчуває постійний брак оборотних коштів для відновлення процесу виробництва в заданому обсязі. Відновлювальна кредитна лінія, як правило, надається на термін, який не перевищує одного року. Особливість відновлювальної кредитної лінії полягає в тому, що підприємство, погасивши частину кредиту, може одержати нову суму в межах відповідного ліміту.

Овердрафт – короткостроковий кредит, що його надає банк надійному підприємству понад залишок його коштів на поточному рахунку (в межах заздалегідь обумовленої суми) через дебетування його поточного рахунка.

Особливістю кредитування юридичних осіб є також надання особливих кредитів, зокрема мова йде про консорціумні та паралельні кредити.

Банківський консорціум – це об'єднання банків для координації дій при проведенні різного роду банківських операцій. Банківські консорціуми можуть бути тимчасовими, створеними для фінансування однієї, переважно дуже великої операції, і постійно діючими, заснованими банками на паритетних засадах. Для проведення спільного фінансування банки можуть укладати угоди про консорціумне кредитування. Банківські консорціуми для надання кредитів можуть створюватися з метою об'єднання кредитних ресурсів, диверсифікації кредитного ризику і підтримання ліквідності балансу банку.

Деяку схожість з консорціумним кредитом має паралельний кредит. **Паралельний кредит** – це така організація кредитних операцій з клієнтом, при якій у них беруть участь два або більше банків, однак кожен з банків самостійно веде переговори з позичальником, а потім кредитні інститути погоджують між собою умови кредиту з тим, щоб у результаті укласти кредитний договір із загальними для всіх умовами.

При наданні кредитів будь-який банк стикається з необхідністю **оцінювання кредитоспроможності позичальників**. Ця процедура є обов'язковою, і її результати істотно впливають як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Для позичальника оцінювання кредитоспроможності також важливе, оскільки від його результату залежить, в якому обсязі буде наданий кредит і чи буде він наданий взагалі.

Кредитоспроможність позичальника розуміють як його спроможність повністю і у строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Як відомо, зобов'язання підприємства можуть погашатися різними видами активів. Інакше кажучи, у ході своєї діяльності частину зобов'язань підприємство може погашати грошовими коштами, а частину – іншими активами, наприклад, готовою продукцією, товарами та ін. Спроможність підприємства виконувати свої зобов'язання характеризується його платоспроможністю.

Між кредитоспроможністю і платоспроможністю є істотна відмінність. Річ у тому, що кредитні зобов'язання позичальника перед банком, на відміну від інших зобов'язань, мають бути погашені винятково грошовими коштами. Тому для банку, який надає кредит, недостатньо, щоб позичальник був платоспроможний, він має бути кредитоспроможний. У зв'язку з цим виникає необхідність використання поняття кредитоспроможності для характеристики спроможності позичальника погашати свої зобов'язання перед банком винятково грошовими коштами. Ця важлива особливість зумовлює необхідність використання для оцінювання кредитоспроможності позичальників терміна «потік грошових коштів».

Отже, кредитоспроможність – це спроможність позичальника в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями винятково грошовими коштами.

Серед найбільш широко використовуваних методів оцінки кредитоспроможності виділяють наступні: метод на основі фінансових коефіцієнтів, метод грошових потоків, рейтингові методи, експертний метод, дискримінантні факторні моделі, методи комплексного аналізу (правило “5C”, CAMELS, CAMPARI, COPF, PARSER та інші) [4].

Що стосується нормативного забезпечення, то в Україні з 03.01.2017 р. вступило в дію «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затверджене Постановою НБУ № 351 від 30.06.2016 р. У Положенні наведено методiku оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб. Згідно цієї методики, банк здійснює визначення рейтингового класу боржника-юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале). В основі класифікації покладено метод дискримінантного аналізу. Розрахунки інтегрального показника фінансового стану позичальника-юридичної особи здійснюється із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі.

Залежно від значення інтегрального показника позичальник належить до певного діапазону, якому відповідає той чи інший клас. У Положенні передбачено вісім моделей розрахунку інтегрального показника у розрізі позичальників, які належать до суб'єктів малого бізнесу та до великих і середніх підприємств та диференціація моделей на чотири групи за видами економічної діяльності. Базовий перелік фінансових коефіцієнтів, що включені до моделі інтегральної оцінки містить двадцять один показник [1].

В країнах з розвиненою ринковою економікою для оцінки кредитоспроможності клієнтів застосовуються методики: правило “5C”, CAMELS, CAMPARI, COPF, PARSER, PARTS та інші. Кожна з методик побудована таким чином, що перші букви самої назви методики відображають систему аналізу фінансового стану позичальника. На основі кожного розділу аналізу складають листи-опитування, відповіді на які оцінюються у балах. Загальна сума отриманих балів переводиться у відповідний клас позичальника: позичальники надійні, позичальники з мінімальним, середнім або високим ризиком.

7.2. Особливості кредитування малого та середнього бізнесу

Особливості створення та діяльності малих підприємств в Україні регламентуються чинним законодавством. Так, відповідно до Господарського кодексу України малими (незалежно від форми власності) є підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей

періодне перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Малі підприємства переважно зорієнтовані на дрібносерійне виробництво з невисокими експлуатаційними та накладними витратами, ефективність якого може підвищуватися завдяки вузькій спеціалізації та технологічній гнучкості виробничих процесів.

Залежно від соціального значення та економічної потужності можна виокремити такі види малого бізнесу:

- малі підприємства «проти бідності». Це переважно підприємці - фізичні особи, що займаються торгівлею на ринках і наданням дрібних побутових послуг. Головною особливістю цього виду малого бізнесу є те, що фізичні особи займаються підприємницькою діяльністю задля задоволення своїх життєвих потреб і в переважній більшості не мають амбіцій щодо розширення власної справи;

- стабільні малі підприємства. Це переважно підприємства, які займаються не тільки торгівлею, громадським харчуванням і послугами, а й виробництвом. Вони мають відносно невеликі, але стабільні обсяги доходу, певні основні засоби, але найчастіше також не мають амбіцій щодо значного розширення бізнесу та екстенсивного його зростання;

- «тигри» малого підприємництва. Це суб'єкти малого підприємництва, обсяги виробництва яких стрімко зростають. Такі підприємства, як правило, шукають та мають власні ноу-хау, запроваджують нові системи управління та технології виробництва продукції і є найкращим плацдармом для інновацій.

Середніми є підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік становить 51 -1000 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період коливається в межах 500 тис. - 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

До особливостей функціонування малих і середніх підприємств можна віднести здатність швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку, оперативно освоювати нову продукцію і змінювати обсяги виробництва. Менеджмент, маркетинг та виробничий процес у малих підприємств максимально зближені, що забезпечує раціональну організацію підприємства і його спроможність повною мірою мобілізувати доступні ресурси, зокрема оперативно використовувати досягнення науково-технічного прогресу. Завдяки малому підприємству забезпечується еластичність структури ринків і зменшуються комерційні ризики великих підприємств, які звільняються від виробництва необхідної, але нерентабельної дрібносерійної та штучної продукції. Основним положенням Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, прийнятої відповідно до Закону України "Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" від 21 грудня 2000 р. № 2157-ІІІ, було визначено активізацію фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів, запровадження нових форм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва.

У рамках виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні банки розробляють спеціальні програми мікрокредитування, які враховують особливості функціонування малих і середніх підприємств. Такі програми визначають особливі умови кредитування, які полягають у швидкому оформленні кредиту, зручному графіку погашення, гнучкому підході до предмета застави та вартості забезпечення за кредитом. Програми мікрокредитування поширюються на підприємства з кількістю працюючих до 250 осіб.

Мікрокредити надаються суб'єктам малого підприємництва на комерційній, договірній основі за умови дотримання принципів забезпеченості, зворотності, терміновості, платності та цільового характеру використання.

Основна мета мікрокредитування - надати малим підприємствам і дрібним підприємцям надійне та стабільне джерело фінансування для розвитку їх бізнесу. Водночас можливе здійснення мікрокредитування і на споживчі цілі.

Головними відмітними рисами мікрокредитування від інших форм кредитів є:

- однорівнева система організації кредитного процесу і спрощена методика оцінки фінансового стану потенційних позичальників, в основу якої покладено технологію експрес-аналізу;

- територіальна інтеграція мікрокредитування - кредити видаються тільки в межах міста, селищ міського типу, що обслуговуються регіональним підрозділом банку.

Основна тенденція останніх років у сфері мікрокредитування полягає у розширенні фінансування малих та середніх підприємств банками за допомогою міжнародних кредитних інститутів - Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Німецько-українського фонду (НУФ), фонду "Євразія" та ін. Малі та середні підприємства, що мають наміри отримати кредит за лінією ЄБРР, повинні відповідати певним вимогам .

За лінією ЄБРР фінансуються такі проекти:

- капітальні інвестиції;
- проекти у сфері обслуговування;
- поповнення оборотних коштів для виробничих підприємств або підприємств, що надають послуги;
- купівля устаткування, автотранспорту (легкових автомобілів, мікроавтобусів, спеціального автотранспорту та ін.) з метою виробництва, надання послуг або торговельної діяльності;
- придбання нерухомості для використання з метою виробництва, надання послуг або торговельної діяльності;
- проведення ремонтних робіт основних засобів у торгівлі, виробництві або сфері послуг.

За рахунок коштів ЄБРР заборонено видавати мікрокредити для фінансування діяльності, пов'язаної:

- з виробництвом зброї;
- виробництвом виробів з хутра і торгівлі рідкісними видами тварин;
- виробництвом тютюнових виробів;
- виробництвом спиртних напоїв;
- ігорним бізнесом;
- валютними спекуляціями;
- інвестиціями в цінні папери для подальшого їхнього перепродажу;
- іншими видами діяльності, що входять до переліку виробництв, фінансування яких заборонене з погляду можливого заподіяння збитків екології.

Національний банк України підтримує програму мікрокредитування не лише в рамках кредитних ліній ЄБРР. Малі і середні підприємства можуть отримати кредити у Німецько-українському фонді, заснованому Національним банком, Кабінетом Міністрів України та Німецькою кредитною установою для відбудови (КІГУУ). Протягом часу існування програми мікрокредитування банки-учасники надали понад 5 тис. кредитів на загальну суму близько 40 млн. євро. Кошти НУФ спрямовуються виключно на кредитування приватного малого підприємництва з кількістю постійно працюючих не більше 20 осіб. Кредитні проекти мають відповідати вимогам, встановленим ЄБРР для фінансування кредитних проектів, тобто не бути пов'язаними з діяльністю, що входить до переліку видів виробництва, фінансування яких заборонено ЄБРР. Кредити за лінією НУФ видаються на поповнення обігових коштів (строком до 6 міс.) та основного капіталу (не більше ніж на рік).

Рішення про видачу кредиту приймається кредитним комітетом або кредитною комісією. Кредитна комісія працює у меншому складі і значно швидше порівняно з кредитним комітетом ухвалює рішення про видачу кредиту. Середній строк такої процедури - чотири дні.

Отже, стимулювання розвитку мікрокредитування в Україні потребує комплексного підходу, складовими якого можуть стати: спрощення механізму отримання мікрокредиту; створення умов для розвитку небанківських фінансових установ; удосконалення законодавчого забезпечення діяльності банків; державна підтримка інформаційних програм з мікрокредитування; скорочення податкового тягаря та вдосконалення механізмів інвестиційно-кредитної підтримки малого та середнього бізнесу; створення державної програми пільгового кредитування малих і середніх підприємств.

7.3. Особливості кредитування підприємств АПК. Система пільгового кредитування підприємств АПК.

Основна роль в сприянні формуванню ресурсної бази сільського господарства належить банківській системі, головним джерелом фінансування при цьому виступає банківський кредит.

Кредитування сільськогосподарських товаровиробників має свої особливості, які визначаються особливостями відтворювального процесу в галузі і полягають в тісному зв'язку процесу відтворення в сільському господарстві.

Кредитування сільського господарства зв'язане зі значними ризиками [1, с.245].

Джерелами кредитних ризиків для виробників сільськогосподарської продукції є:

- сезонність виробництва продукції, особливо у рослинництві;
- несприятливі погодні умови, погіршення екології;
- зміни у кон'юктурі пропозиції та попиту на продукцію рослинництва і тваринництва;
- зміни в обсягах грошових потоків позичальників (цей фактор тісно пов'язаний з першими трьома);
- зниження платоспроможності позичальників (цей фактор є похідним від попереднього);
- державне регулювання агропромислового ринку, в тому числі обмеження або встановлення певного рівня цін і тарифів, введення нових стандартів на продукти харчування;
- недостатньо висока ліквідність застави, що пропонується позичальниками у забезпечення зобов'язань перед банками;
- зміни у курсі валют для кредитів у іноземній валюті;
- зміни у розмірі процентних ставок;
- недостатній рівень менеджменту та організації виробництва, відсутність кваліфікованого персоналу;
- відсутність реального власника підприємства.

Банківські позики сільськогосподарським підприємствам надаються по двох напрямках:

По-перше, за рахунок централізованих кредитних ресурсів. Централізовані ресурси надаються Національним банком самостійним комерційним банкам для подальшого кредитування ними сільськогосподарських підприємств.

По-друге, за рахунок кредитних ресурсів, мобілізованих в окремих регіонах. Разом з централізованими ресурсами, комерційні банки акумулюють на місцях тимчасово вільні грошові кошти підприємств, організацій, установ, населення і до певної міри залежно від складу обслуговуваної

Однією з основних вимог банку до позичальника при розгляді питання про видачу позики є надання надійної форми забезпечення зворотності кредиту. Сільськогосподарські підприємства, що мають у власності майно, яке може служити забезпеченням кредиту, укладають з банком договір застави майна. При видачі довгострокових позик банк як заставу в забезпечення кредиту може приймати устаткування, сільгосптехніку, транспортні засоби. В цьому випадку позичальник повинен застрахувати його з тим, щоб для банку виключити ризик непогашення кредиту. При цьому позичальник представляє в банк договір застави, перелік майна і страховий поліс. В більшості випадків у виробників сільськогосподарської продукції немає майна, достатнього для передачі його в заставу банку. Тому у такому разі найбільш прийнятними формами забезпечення повернення кредиту є гарантії асоціацій, підприємств або поручительства фізичних осіб.

Кредит може видаватися як в разовому порядку в повній сумі, так і у порядку відкриття кредитної лінії, тобто по частинах, в міру наростання витрат в межах його максимального розміру, вказаного в кредитному договорі.

Фінансова підтримка підприємств АПК з боку держави шляхом використання механізму здешевлення кредитів (пільгове кредитування) стала невід'ємним і важливим компонентом загальної системи фінансового забезпечення АПК. Відомо, що державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення позик сприяє підвищенню рівня їх забезпечення кредитними ресурсами. Така державна підтримка в Україні набула статусу пріоритетної та декларується в багатьох нормативно-правових актах. Однак механізм державної підтримки кредитування сільськогосподарських виробників часто змінюється, причому такі зміни

не мають узгодженого цілеспрямованого характеру. Доцільною є адаптація світового досвіду державної підтримки кредитування сільськогосподарського виробництва саме щодо вдосконалення його механізму. Великі надії щодо поліпшення кредитування аграрного сектору дослідники покладають на створення спеціалізованої установи – державного земельного(іпотечного) банку.

Нині кредитне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників здійснюється державними та комерційними банками, які діють на основі закону України «Про банки та банківську діяльність» а також спеціалізованим «Державним акціонерним аграрним банком», як складовою частиною банківської системи України.

«Державний акціонерний аграрний банк» засновується Кабінетом Міністрів України, на акціонерних засадах. Розмір його статутного фонду забезпечується джерелами кредитування в обсягах, необхідних для здійснення кредитного обслуговування товаровиробників АПК.

Метою діяльності Аграрного банку є: кредитне обслуговування товаровиробників АПК, у тому числі кредитування під заставу земельних ділянок (сертифікатів) і майна, та майнових прав на користування; зміцнення та стабілізація фінансового стану і стимулювання економічного розвитку галузі АПК; максимальне використання ресурсного потенціалу села; запобігання спекуляції землею; здійснення інших банківських операцій відповідно до чинного законодавства.

Аграрний банк, як спеціалізований по кредитному обслуговуванню товаровиробників АПК, формує свої ресурси за рахунок: власних коштів банку; фондів кредитної підтримки підприємств АПК, підтримки малого бізнесу та фермерських господарств, підтримки цін і доходів; цільових кредитів НБУ; емісії цінних паперів; додаткового залучення клієнтів по обслуговуванню їх коштів; коштів іноземних кредитів, кредитних ліній та фондів допомоги підприємствам АПК; державних та місцевих бюджетів; інших фондів та коштів.

Для здійснення кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників аграрний банк має виключне право обслуговування "Фонду кредитної підтримки товаровиробників АПК". Усі форми інвестування та державної підтримки аграрного сектору здійснюються через банк.

Активні операції банку, або розміщення коштів, які знаходяться в його розпорядженні, направляються в першу чергу на обслуговування аграрного сектору економіки на пільгових засадах.

Розмір плати за користування кредитними позичками визначається вартістю кредитних ресурсів, вартістю кредитного обслуговування та маржею, розмір якої не перевищує 3-5 % від затрат банку на кредитне обслуговування.

Державна кредитна підтримка товаровиробників АПК здійснюється шляхом:

- надання державних кредитів та формуванням і щорічним поповненням Фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників(далі -Фонд).

Для акумуляції коштів які направлятимуться на фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарського виробництва створюється Фонд цільового кредитування АПК при Міністерстві агропромислового комплексу України;

- пріоритетних програм (забезпечення сільгосптоваровиробників паливно-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, сільськогосподарською технікою, насінням та запасними частинами). Фонд обслуговують уповноважені банки визначені на конкурсній основі.

7.4. Банківське кредитування зовнішньоекономічної діяльності. Основні різновиди кредитування експортно-імпортних операцій.

Кредитування зовнішньоекономічної діяльності – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, пов'язаний з наданням валютних і товарних ресурсів на умовах повернення, терміновості та сплати відсотків [1].

Банківською системою здійснюється кредитне та фінансове обслуговування суб'єктів господарювання. Цільовою групою для надання послуг з фінансування експортно-імпортних операцій є великі та середні підприємства, які займаються зовнішньоторговельною діяльністю. Схеми фінансування зовнішньоекономічної діяльності використовують в основному суб'єкти господарювання таких галузей, як машинобудування, металургія, сільське господарство та ін. Широко застосовується цей інструментарій також при імпортуванні в Україну комплектуючих до автомобілів, продуктів нафтохімії, фармацевтичної продукції, тобто товарів зі швидким оборотом, а також при імпортуванні обладнання.

Таке фінансування українськими банками здійснюється шляхом залучення кредитних ресурсів з міжнародних ринків та використання ресурсів їхніх партнерів – іноземних банків.

Підприємствам українські банки пропонують широкий спектр різнопланових операцій, зокрема: кредитних операцій (кредит, невідновлювальна та відновлювальна кредитна лінія, овердрафт, факторинг), документарних операцій (документарні акредитиви), гарантійних операцій (платіжні гарантії, гарантії виконання, гарантії повернення платежу), операцій торговельного фінансування (постекспорте, передекспортне фінансування), здійснюють кредитні (урахування векселів та кредити під заставу векселів), торговельні, гарантійні, розрахункові та комісійні операції з векселями.

Банківське кредитування експорту та імпорту виступає у формі кредитів під заставу товарів, товарних документів, векселів, обліку тратт тощо. Іноді банки надають великим фірмам-експортерам, з якими вони тісно пов'язані, бланкові кредити, тобто без формального забезпечення.

Завдяки залученню державних коштів і застосуванню гарантій, комерційні банки нерідко надають експортні кредити на 10–15 років за процентними ставками, нижчими від ринкових. Для координації операцій з кредитування зовнішньоекономічних операцій, мобілізації значних кредитних ресурсів та рівномірного розподілу ризику банки можуть організовувати консорціуми, синдикати, пули.

Основними різновидами кредитів, що надаються банками суб'єктам зовнішньоекономічних відносин, є: • експортний кредит; • кредит покупцю; • акцептний кредит; • акцептно-рамбурсний кредит; • лізинг; • факторинг; • форфейтинг.

Експортний кредит – це кредит, що видається банком країни експортера банку країни імпортера для кредитування поставок машин, обладнання тощо. Такого типу кредити видаються у грошовій формі і мають чітко цільовий характер, оскільки позичальник зобов'язаний використати отриманий кредит винятково для закупівлі товарів у країні-кредиторі.

Кредит покупцю – це кредит, що надається банком експортера безпосередньо іноземному покупцю, тобто фірмі країни-імпортера. Таким чином самим імпортер купує необхідні товари з оплатою рахунків постачальника за рахунок коштів кредитора із зарахуванням заборгованості на покупця чи його банк. Звичайно такі кредити пов'язуються з купівлею товарів та послуг у конкретної фірми. Вартість банківських кредитів покупцю, як правило, фіксується на кілька років на рівні, нижчому від вартості залучених коштів на ринку позичкових капіталів, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Строк кредиту покупцю перевищує строк кредиту постачальнику переважно це середньо- і довгострокові кредити. Банки при цьому можуть відкривати кредитні лінії для закордонних позичальників на оплату закуплених товарів. На сьогодні банківські кредити покупцю поступово витісняють кредити постачальнику (експортеру) та фірмові кредити.

Позикові операції з нерезидентами в Україні регулюються нормативно-правовими актами НБУ та можуть здійснюватись банками лише за наявності письмового дозволу Національного банку України на здійснення операцій із залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках. При цьому уповноважений банк має право залучити кредит від нерезидента за умови реєстрації договору в Національному банку України.

Відтак, до особливостей сучасної практики банківського кредитування експортної діяльності підприємств в Україні відносимо: 1) кредитування здійснюється переважно за рахунок коштів кредитних ліній міжнародних фінансових організацій та комерційних банків, які або мають потужні кредитні лінії від зарубіжних банків, або/ї іноземних засновників, а не за рахунок коштів державного бюджету; 2) комерційні банки здійснюють кредитування експортерів на загальних умовах, не відокремлюючи їх від інших позичальників; 3) кредитні кошти надаються здебільшого середнім та великим підприємствам-експортерам переважно в короткостроковій формі; 4) довгострокові кредити надають переважно іноземні банки і в значно більших обсягах, ніж вітчизняні банки; 5) досить високим є розмір процентної ставки за кредитами, наданими українськими банками (близько 12,49%); 6) не проводиться кредитування іноземних імпортерів українських товарів, що стримує зростання обсягів експорту через неможливість продажу товарів з розстрочкою платежу.

7.5. Інвестиційне кредитування. Іпотечне кредитування та перспективи його розвитку в Україні.

Інвестиційний кредит є важливою категорією ринкової економіки, що відображає реальні зв'язки і відносини економічного життя суспільства. Він завжди був і залишається важливим важелем у стимулюванні розвитку виробництва. За його допомогою прискорюється процес обігу капіталу як на макро-, так і на мікроекономічному рівні. Опосередковуючи всі стадії відтворювального процесу, інвестиційний кредит сприяє досягненню найвищої рентабельності виробництва і прибутковості капіталу.

Інвестиційний кредит — це економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу фінансування інвестиційних заходів на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка. Ці відносини характеризуються рухом вартості (позичкового капіталу) від кредитора до позичальника та в протилежному напрямку.

Інвестиційне кредитування варто визначити як запозичення кредитором позичальнику, на умовах строковості, платності, повернення, забезпеченості та цільового використання, визначеного кредитною угодою та обґрунтованого інвестиційним проектом, обсягу грошових коштів, які спрямовуються на придбання, реконструкцію, розширення або оновлення основних засобів позичальника.

Інвестиційне кредитування — це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин в інвестиційній сфері. Об'єктом кредитних відносин є вартість, яка надається в позичку з метою отримання прибутку.

Специфічною особливістю інвестиційного кредитування є те, що воно має інвестиційний характер, а саме:

а) при кредитуванні об'єктом оцінки, насамперед, виступає не позичальник, а його інвестиційні наміри (інвестиційний проект), отже у кредитора виникає необхідність у детальному аналізі техніко-економічного обґрунтування інвестиційних заходів, що кредитуються;

б) відсоток з інвестиційного кредиту не повинен перевищувати рівень дохідності за інвестиціями;

в) строк інвестиційного кредиту залежить від строку окупності інвестицій;

г) інвестиційна позичка може бути видана з пільговим терміном відшкодування (на строк реалізації інвестицій), впродовж якого сплачуються лише відсотки за кредит, а основна сума відшкодовується у наступні періоди часу.

Сукупність прийомів та конкретних дій з організації кредитного процесу, його регулювання відповідно до принципів інвестиційного кредитування, визначається як механізм банківського інвестиційного кредитування.

При ухваленні остаточного рішення щодо здійснення інвестиційного кредитування важливе значення має встановлення кінцевої мети кредитування, терміну окупності та ступеня ризикованості даного проекту.

Саме інвестиційному кредитуванню притаманні специфічні форми надання кредитів, а саме:

1. Проектне кредитування – метод фінансування будівництва або придбання та монтажу обладнання, якому властиве погашення заборгованості за рахунок грошових потоків, генерованих від реалізації проекту, який фінансується;

2. Об'єктне кредитування – метод фінансування придбання фізичних активів (літаків, суден, автопарків, потягів), якому властиве погашення кредитної заборгованості за рахунок грошових потоків, генерованих певними активами, які були профінансовані або заставлені на користь кредитора. Основним джерелом таких грошових потоків можуть бути контракти оренди чи лізингу з однією або декількома третіми сторонами. У випадку, кредитування підприємства, операційна діяльність якого дозволяє погашати заборгованість незалежно від доходу від закладених активів, вимога повинна бути класифікована як строкове інвестиційне кредитування.

3. Кредитування нерухомості та земельних ділянок, за якого перспективи погашення заборгованості та відшкодування ризиків залежать, в першу чергу, від грошових потоків, генерованих активами. Основним джерелом потоків виступають, як правило, лізингові або орендні платежі, продаж активу.

4. Кредити на придбання інших підприємницьких фірм.

Спеціалізоване кредитування у багатьох випадках здійснюється на консорціумній основі, з огляду на потребу в інвестиційних ресурсах для реалізації великих проектів і диверсифікації ризиків. Для позичальника процедура отримання банківського інвестиційного кредиту на консорціумній основі передбачає більш ускладнену підготовчу процедуру та більш детальне опрацювання всіх аспектів інвестиційного проекту. Найбільш прийнятним для підприємства в таких умовах є делегування функцій попереднього погодження параметрів угоди на банк- організатор фінансування зі сплатою комісійної винагороди за надання організаторських та консультаційних послуг, тому роль організатора консорціуму найбільш якісно може бути реалізована банком – стратегічним партнером підприємства.

Не менш важливим напрямком роботи банківських установ із корпоративним сектором економіки є іпотечне кредитування. Саме іпотечне кредитування є одним із основних каналів надходження капіталовкладень у будівництво, сільське господарство та інші галузі економіки.

Загалом, іпотека – це застава нерухомості, головним чином землі, з метою одержання позики (іпотечного кредиту) і для якої характерний ряд особливостей. По-перше, при заставі (іпотеці) земельна ділянка залишається у володінні і користуванні її власника. По-друге, для неї встановлено особливий правовий режим, що регулюється законом. По-третє, задоволення невиконаних зобов'язань відбувається за рахунок іпотеки.

Згідно з чинним законодавством України, іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншимі кредиторами цього боржника у визначеному законодавством порядку.

Іпотекодавець – особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи перед іпотекодержателем. Іпотекодавцем може бути боржник або майновий поручитель.

Майновий поручитель – особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи – боржника.

Боржник – іпотекодавець або інша особа, відповідальна перед іпотекодержателем за виконання основного зобов'язання.

Іпотекодержатель – кредитор за основним зобов'язанням.

Іпотека як інвестиційний інструмент має велике значення, оскільки:

- ❖ для позичальника це побічна перспектива отримання значних коштів натривалі терміни для вирішення житлової проблеми;
- ❖ для кредитного інституту – постійна робота продовж декількох десятиріч зі незмінними прибутками та гарантією повернення позики;
- ❖ для країни – звичайні вкладення в житловий сектор, розвиток будівельної індустрії, а основне – становлення і піднесення ринкових відносин у багатьох секторах економіки, постановка значної кількості соціальних проблем.

Водночас чинна практика іпотечного кредитування має ряд негативних моментів. По-перше, довгостроковий характер іпотечних кредитів зумовлює відтік коштів банку на тривалий термін, який не адекватний строку залучених зобов'язань. По-друге, непередбаченість майбутньої динаміки фінансових ринків наражає банк на ризики іпотечного кредитування.

Сфера дії іпотечного кредиту включає не лише фінансовий сектор. На нашу думку, іпотеку необхідно розглядати враховуючи її ефекти не тільки у фінансовому секторі, а й у макроекономічних, соціальних і політичних сферах життєдіяльності суспільства та держави.

Основними напрямками впливу іпотечного кредитування на економіку загалом є такі: - іпотека розвиває, зміцнює і сприяє стабілізації фінансового сектору; - розвиток іпотечного бізнесу позитивно позначається на розвитку реального сектору економіки, веде до зростання виробництва в низці галузей промисловості; - розвиток іпотечного кредитування впливає на подолання соціальної нестабільності.

Інструменти іпотечного кредитування поділяють на такі групи: фінансові інструменти акумулювання ресурсів для забезпечення іпотечного кредитування; іпотечні кредити як інструмент іпотечного фінансування; інструменти забезпечення іпотечних кредитів та їх сек'юритизації; інструменти погашення основного боргу та сплати відсотків за іпотечним кредитом; інструменти

державного регулювання іпотечного ринку, державного стимулювання іпотечного кредитування та спрямування заощаджень населення на інвестиційні цілі.

7.6. Система дистанційного банківського обслуговування клієнтів-юридичних осіб.

В умовах високої динамічності розвитку банківського сектору, де передові технології впроваджують надзвичайно швидко, дистанційне обслуговування банків займає велике значення у банківській сфері.

Віддалене дистанційне банківське обслуговування – загальний термін для технологій надання банківських послуг на підставі розпоряджень, переданих клієнтом віддаленим чином (тобто без його візиту в банк), найчастіше з використанням комп'ютерних та телефонних мереж.

Законодавчо закріплено, що дистанційне банківське обслуговування – це комплекс інформаційних послуг за рахунком клієнта та здійснення операцій за рахунком на підставі дистанційних розпоряджень клієнта. Дистанційне обслуговування рахунку клієнт може здійснювати за допомогою систем «клієнт – банк», «клієнт – Інтернет – банк» (Інтернет-банкінг), «телефонний банкінг» тощо [2].

Отже, сутність дистанційного банківського обслуговування полягає у самообслуговуванні клієнтів. Технологія самообслуговування є технологічним видом взаємодії банку з клієнтами, яка дозволяє їм обслуговуватися незалежно від працівника банківського сервісу.

Основне завдання використання дистанційного банківського обслуговування в банках це можливість використовувати усі інструменти дистанційного обслуговування, доступність клієнта та одночасне надання банком можливості співпраці з ним, здійснення фінансовими та сервісними операціями клієнтом зі своїми продуктами наявними в банку і це обов'язково має бути в будь-яких країнах світу.

Основна суть дистанційного обслуговування полягає в самообслуговуванні клієнта переважним чином через системи онлайн-банкінгу: Інтернет-банкінгу (Internet banking), мобільного банкінгу (mobile banking, m-banking), телебанкінгу (telebanking) тощо. [72, с.123]

Засобами доступу клієнта до дистанційного банківського обслуговування є:

- мобільний телефон;
- персональний комп'ютер;
- смартфон;
- банкомат.

Характерними ознаками віддаленого банківського обслуговування через канали дистанційного банківського обслуговування є оперативність – надання послуг та здійснення банківського обслуговування відбувається переважно миттєво;

- зручність – можливість користуватися послугами в будь-який зручний час та з будь-якої точки Земної кулі;

- доступність – вартість користування послугами віддаленого обслуговування декілька разів нижча порівняно з традиційною;

- різноманітність – багато банків пропонують різні канали віддаленого обслуговування (наприклад, Інтернет, мобільний та стаціонарний телефони тощо);

- масштабність – можливість обслуговування більшої частки клієнтів та збільшення обсягів збуту тощо.

Система «Клієнт-банк» – форма банківського обслуговування клієнтів, яка побудована на використанні інформаційних технологій, що забезпечує клієнтам можливість дистанційного отримання фінансової інформації та управління банківськими рахунками.

Система електронних платежів «клієнт-банк» надає клієнтам – юридичним особам та фізичним особам-підприємцям можливість віддалено управляти своїми поточними рахунками, відкритими в банку. Зв'язок між програмно-технічними комплексами клієнта і банку здійснюється як по комутованих телефонних каналах зв'язку, так і в мережі Інтернет.

Послуга дозволяє Клієнтам: переглядати залишки та виписки за поточними рахунками за попередній банківський день; формувати електронні платіжні документи в національній та іноземній валюті; формувати заявки на придбання і продаж валюти; вести довідник контрагентів,

який клієнт може використовувати для формування платіжних документів; експортувати дані з СЕП «Клієнт-Банк» в інші комплекси (наприклад, «Бухгалтерія 1С»).

Система електронних платежів «Інтернет-Банкінг» надає клієнтам – юридичним особам та фізичним особам-підприємцям можливість віддалено, в мережі Інтернет, управляти своїми поточними рахунками, відкритими в банку. Послуга дозволяє Клієнтам: переглядати залишки та виписки за попередній банківський день за поточними рахунками; формувати електронні платіжні документи в національній та іноземній валюті; формувати заявки на придбання і продаж валюти; вести довідник контрагентів, який клієнт може використовувати для формування платіжних документів; експортувати дані з СЕП Інтернет-Банкінг в інші комплекси (наприклад, «Бухгалтерія 1С»).

Home-banking – технологія віддаленого доступу до банківського обслуговування. Це одна із найдавніших систем дистанційного обслуговування банку, головна її особливість базується в тому, що була можливість доєднатися до телевізора і обслуговуватися в банківському обслуговуванні «онлайн», називалося це телетекстом. Завдяки чому, клієнти мали змогу розпоряджатися своїми рахунками не проходячи в банк.

РС-банкінг - це технологія дистанційного банківського обслуговування, що передбачає установку на комп'ютер клієнта відповідного програмного забезпечення. Підключення до відповідного сервера відбувається через мережу Інтернет. Прикладом РС банкінг є система "Клієнт"Банк".

ТЕМА 8. РОБОТА БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ІЗ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ

8.1. Особливості банківського кредитування фізичних осіб

Кредитні відносини комерційних банків з фізичними особами базуються на інтересах забезпечення надійності та фінансової стабільності, диверсифікації ресурсів і надходжень, зміцнення позицій кожного банку на перспективних сегментах роздрібного ринку. Надання кредитних послуг фізичним особам призводить до передачі банками коштів клієнтам у тимчасове користування за плату у вигляді процента.

В Україні можливість кредитування фізичних осіб була започаткована у ході банківської реформи, офіційною датою якої є березень 1991 р., коли було ухвалено Закон України «Про банки і банківську діяльність». Проте, незважаючи на наявність юридичної бази та можливість реалізації механізму надання індивідуальних позик, кредитування фізичних осіб упродовж достатньо тривалого періоду часу здійснював лише Ощадний банк України, а інші комерційні банки більш активно почали працювати в цьому напрямку лише з 2000 р.

На сьогодні частка кредитів, наданих фізичним особам у структурі кредитного портфеля банків України, з кожним роком зростає. Такий активний розвиток сектору споживчого кредитування пов'язаний з об'єднанням зусиль, що відбувається протягом двох останніх років. Торговельні підприємства зацікавлені у збільшенні обсягів продажів, банки – у збільшенні своїх кредитних портфелів.

Кредитування фізичних осіб – це вагома складова частина економіки та фінансового сектора України. Протягом останніх років кредитування фізичних осіб набуло значного поширення. У зв'язку з цим наразі існує досить жорстка міжбанківська конкуренція.

Кредитування фізичних осіб – це форма економічних відносин між позичальником та банком, яка передбачає надання населенню на умовах повернення, строковості, платності та забезпечення акумульованих у банку тимчасово вільних грошових коштів

Найвагомішою відмінністю між позиками для придбання активів та споживчими кредитами є кінцева суть відносин. Якщо позики надаються суб'єктам із метою придбання, наприклад, акцій, облігацій, то мета кредитних відносин між кредитором і позичальником полягає в кредитуванні кінцевого споживання. Варто відзначити, що за таких умов реалізація засади цільового використання отриманих фізичними особами кредитних ресурсів цілком залежить від волі банківських установ.

Установи банків надають кредити тільки повнолітнім дієздатним громадянам України, які мають постійне джерело доходу: одержують заробітну плату, пенсію та інші грошові доходи через установи банку, є акціонерами банку або мають депозитний рахунок в установі банку.

При видачі кредиту обов'язково перевіряється кредитна історія – інформація про всі кредити позичальника та про дисципліну їх погашення, що Українське бюро кредитних історій (УБКІ) отримує від банків, страхових і лізингових компаній, кредитних союзів та інших фінансових інститутів. Оцінка кредитної історії – основний фактор під час рішення щодо видачі нового кредиту.

Можна виділити такі особливості банківського кредитування фізичних осіб:

– позичальник самостійно та вільно вибирає той банк, в якому б він хотів отримати позику. Фізична особа має право одночасно брати позики в різних банках;

– банківський кредит надається при укладенні кредитного договору;

– всі питання, що виникають з приводу кредитування, вирішуються на договірній основі безпосередньо між банком і позичальником;

– згідно з договором, кожний із суб'єктів кредитних відносин бере на себе певні зобов'язання;

– у разі надання позичальникові кредиту в розмірі, що перевищує 10% власного капіталу («великі кредити»), комерційний банк повідомляє про кожний такий випадок Національний банк.

Об'єктом кредитування може бути практично кожний предмет споживання (товар або послуга). Кредитують купівлю житла, побутової та оргтехніки, автомобілів, оплату навчання, відпочинку, лікування, проведення ремонту квартир і будинків.

До основних умов кредитування фізичних осіб належать:

— операції проводяться тільки в межах вільних кредитних ресурсів

— банки виходять з необхідності поєднання своїх інтересів з інтересами вкладників та держави;

— для забезпечення власної стійкості операції проводяться з дотриманням встановлених Національними банком України економічних нормативів.

— рішення про умови та порядок надання кредиту приймається колективно і визначається правилами банку;

— кредити надаються тільки платоспроможним і кредитоспроможним фізичним особам – позичальникам, які мають власні оборотні кошти;

— позики видаються на забезпечення потреб у сфері виробництва і сфері обігу фізичним особам;

— всі питання у кредитних взаємовідносинах будуються на договірній основі та ін.

Кредити фізичним особам не надаються, якщо оцінка кредитоспроможності позичальника свідчить про високий ступінь ризику, в результаті чого кредитна операція буде класифікована як сумнівна чи безнадійна.

Фізичних осіб кредитують за такими самими принципами, що й суб'єктів господарювання: на умовах цільової спрямованості, строковості, повернення, платності та забезпеченості.

З огляду на суб'єкт кредитування на роздрібному ринку – фізичну особу – банками висуваються особливі вимоги до позичальника, пакета документів для одержання кредиту та видів його забезпечення. Вони суттєво відрізняються від вимог до позичальника на корпоративному ринку – юридичних осіб – і пов'язані з віком клієнта, станом його здоров'я, соціальною стабільністю (наявністю постійної роботи, сім'ї), загальним матеріальним становищем (рівнем доходів, наявністю майна), діловою репутацією.

Банк надає кредити фізичним особам у розмірах, що визначається на основі вартості товарів і послуг, які є об'єктом кредитування, в межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути передані банку в забезпечення фізичною особою з урахуванням суми її поточних доходів.

До основних проблем вітчизняних комерційних банків у сфері кредитування фізичних осіб, які потребують вирішення, слід зарахувати такі:

1. Кредитування фізичних осіб є більш ризиковою сферою діяльності банків, ніж при обслуговуванні корпоративних клієнтів. Вагомий вплив на роздрібну кредитну діяльність банків здійснюють два основних банківських ризиків. Передусім це кредитний ризик, який є найбільш суттєвим фактором, що стримує активний розвиток кредитування фізичних осіб. Він пов'язаний з можливістю невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком, тобто втрати банком основної суми позики і процентів за нею. Другим значним ризиком, який впливає на діяльність банків, є ризик ліквідності.

2. Недостатній розвиток довгострокових кредитних послуг, а саме іпотечного кредитування, що пов'язано з відсутністю відлагодженої системи оцінювання нерухомого майна позичальника.

3. Проблема розвитку довгострокового кредитування, пов'язана із залученням ресурсів для його здійснення. Відповідно, це спричиняє проблеми з формуванням довгострокового кредитного портфеля банку, який не може опиратися на короткострокові ресурси. Невідповідність строків банківських активів і пасивів призводить до втрати ліквідності банку.

4. Відсутність надійних, ґрунтовно розроблених методик оцінювання кредитоспроможності клієнта на роздрібному ринку, що призводить до виникнення проблемних кредитів, оскільки практично кожний банк розробляє власну методику визначення кредитоспроможності позичальника, за якою один і той самий клієнт у різних банках може бути зарахований до різних класів позичальників.

5. Така невизначеність негативно впливає на якість кредитних послуг, а також несе загрозу для банків щодо зростання кількості неповернених позик.

6. Відсутність ефективного механізму застави майна, черговості щодо одержання позовного права банком, відсутність вторинного ринку реалізації заставленого майна – все це в сукупності призводить до того, що нерухоме майно, взяте у заставу, часто стає малоліквідним. У світовій практиці існує сім спеціальних принципів регулювання банківського кредитування фізичних осіб: захист прав кредиторів; кредитоспроможність позичальника; забезпечення банківського кредиту;

мінімізація кредитних ризиків банку; цільове використання банківського кредиту; прибутковість кредитних операцій банку; відповідальність позичальника за повернення кредиту

8.2. Споживчі кредити. Кредитування фізичних осіб на споживчі цілі та нагальні потреби. Кредити фізичним особам довгострокового характеру

При кредитуванні фізичних осіб банками застосовується така специфічна форма кредиту, як споживчий кредит.

Споживчий кредит – це кредит, який надається фізичним особам на придбання споживчих товарів тривалого користування і який повертається в розстрочку.

Усі правовідносини при споживчому кредитуванні регулюються Законом України «Про споживче кредитування». Відповідно до цього закону **споживчий кредит** – це грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Споживчий кредит надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам – резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Закон забороняє надання та отримання споживчих кредитів в іноземній валюті і вводить суворі вимоги до реклами споживчих кредитів. Передбачений перелік стандартної інформації, яка повинна бути в кожному оголошенні про кредит.

При споживчому кредиті позичальником є фізичні особи, а кредиторами – кредитні установи, а також підприємства і організації різних форм власності.

Кожен кредит повинен мати паспорт. Закон зобов'язує письмово безплатно надавати позичальнику інформацію про пропозиції з кредитування за спеціальною формою, яка має назву «Паспорт споживчого кредиту» і є додатком до закону. У паспорті буде зібрана вся інформація про кредит: від назви кредитора до реальної річної процентної ставки та орієнтовної загальної вартості позики.

Споживчий кредит забезпечує підвищення купівельної спроможності та життєвого рівня споживачів, а також стимулює розширення обсягів виробництва на предмети споживання і послуги. Споживчий кредит дає змогу населенню споживати товари і послуги до того, як споживачі спроможні їх оплатити. Тим самим споживчий кредит забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів.

У макроекономічному плані споживчий кредит збільшує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання і послуги, що стимулює розширення обсягів їхнього виробництва.

До споживчих позик належить надзвичайно широкий набір видів кредитів. Власне у загальному плані виділяють товарні і грошові споживчі кредити.

Товарний споживчий кредит пов'язаний з продажем товарів тривалого користування в кредит (з розстрочкою платежу).

Грошовий споживчий кредит – це надання банківськими або небанківськими кредитними установами позик фізичним особам на задоволення їхніх споживчих потреб.

З урахуванням різних видів кредиторів можна виділити форми прямого та опосередкованого кредитування населення на споживчі цілі. При наданні прямого банківського кредиту укладається кредитний договір між банком і позичальником

– користувачем позики. За наявності посередника в кредитних відносинах банку з клієнтом відбувається опосередковане кредитування. Такими посередниками найчастіше виступають підприємства роздрібною торгівлі. Кредитний договір у такому випадку укладається між клієнтом та магазином, який у наступному порядку отримує позику в банку. Про поширеність такої форми кредитування свідчить, наприклад, те, що на даний час більше, ніж 60% позик, що надаються американцям на купівлю автомобіля, є опосередкованою формою кредитування.

З метою надання допомоги громадянам у будівництві (реконструкції) та придбання житла банками можуть видаватися три види житлових кредитів:

- короткостроковий або довгостроковий на придбання та забудову землі під попереднє житлове будівництво;
- короткостроковий кредит на будівництво (реконструкцію) житла, тобто безпосередньо для

фінансування будівельних робіт (будівельний кредит);

- довгостроковий кредит для придбання житла.

Житлове кредитування населення здійснюється банками при дотриманні основних принципів кредитування: цільового використання, забезпеченості, терміновості, платності й поверненості.

Термін користування довгостроковим кредитом встановлюється залежно від об'єкта кредитування, розміру кредиту та фінансового стану позичальника.

Відсоткова ставка за кредит визначається на загальних підставах.

Обов'язковою умовою надання довгострокового кредиту є страхування об'єктів кредитування на користь банку протягом усього періоду користування кредитом. Копія страхового договору подається банкові позичальником у строки, передбачені кредитним договором

Видача кредиту позичальникам здійснюється у безготівковій формі шляхом:

— оплати розрахункових документів на матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;

— перерахування коштів на поточний рахунок позичальника (у разі здійснення будівництва власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування;

— перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража.

Форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна — землі, виробничих або житлових будівель тощо формує особливий вид кредиту – іпотечний кредит. Іпотечні позики надаються на довгостроковій основі. Іпотечний кредит стає можливим лише за умови приватної власності на землю і нерухомість.

Суб'єктами іпотечного кредиту є:

— кредитори з іпотеки – іпотечні банки або спеціалізовані іпотечні компанії, а також універсальні комерційні банки;

— позичальники – фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника.

Об'єктами іпотечного кредиту є: житлові будинки, квартири, споруди, будови, земельні ділянки, що є власністю позичальника – фізичної особи і не фігурують як об'єкти застави в інших чинних кредитних договорах.

Розмір іпотечного кредиту визначається у вигляді частини вартості об'єкта іпотеки. Ця обставина дозволяє навіть отримувати під заставу одного й того самого нерухомого майна додаткові іпотечні позики. Заставне майно залишається у позичальника, який продовжує його експлуатувати, тобто зберігає своє право власника. У разі несплати позики закладена нерухомість продається, а з вирученої суми погашається заборгованість кредиту.

Потенційний позичальник повинен:

—бути резидентом України, проживати або працювати в регіоні за місцезнаходженням установи банку;

—мати стабільний рівень доходів і бути кредитоспроможним або може отримати необхідні кошти в результаті продажу наявного житла, іншого нерухомого майна тощо;

—бути особою, яка не притягалася до кримінальної відповідальності;

—надати банку забезпечення повернення кредиту, яке відповідає всім вимогам банку;

—бути особою, яка досягла 21-го року. Вік позичальника на момент закінчення строку житлового іпотечного кредиту не може перевищувати 65 років (в окремих випадках за рішенням кредитного комітету банку вік позичальника може перевищувати встановлений).

Іпотечний кредит не надається банком, якщо:

—продаж нерухомого майна здійснюється за дорученням власника (чи співвласника) іншою особою;

—нерухоме майно є предметом судового спору або стосовно його власника порушена кримінальна справа;

—фінансовий стан позичальника не відповідає вимогам банку;

— наявна інформація щодо неналежного виконання позичальником або майновим поручителем зобов'язань за раніше отриманими кредитами, що призвело до порушення строків виконання цих зобов'язань;

— право власності на нерухоме майно або майнові права, що надаються в забезпечення, не оформлене належним чином, та ін.

8.3. Оцінка кредитоспроможності позичальника – фізичної особи

Головним джерелом доходів банківських установ є кредитні операції, якісне проведення яких залежить від ретельно проведеної оцінки кредитоспроможності позичальника. Неякісно проведена оцінка може привести до неповернення кредиту, що в свою чергу здатне порушити ліквідність банку і в кінцевому рахунку призвести до банкрутства кредитної організації. Від цього залежить і стійкість банківської системи в цілому.

Для українських банків ця діяльність набуває особливого значення, оскільки їхні кредитні портфелі характеризуються високим рівнем простроченої, пролонгованої і безнадійної заборгованостей, надмірною концентрацією кредитного ризику.

Нині діяльність банківських установ з приводу оцінювання кредитоспроможності регламентується «Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затвердженого Постановою Правління НБУ 30.06.2016 № 351.

Згідно цього нормативного акту під кредитоспроможністю розуміють наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Оцінка кредитоспроможності позичальника – фізичної особи визначається за результатами аналізу кількісних показників (економічна кредитоспроможність) та якісних характеристик (особиста кредитоспроможність), підтверджених відповідними документами і розрахунками.

До якісних характеристик позичальника належать:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна: нерухомості, цінних паперів, банківських вкладів, транспортних засобів та ін.);
- соціальна стабільність (постійна робота, сімейний стан, ділова репутація);
- вік і стан здоров'я клієнта;
- кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами у минулому та своєчасність їх погашення, користування іншими банківськими послугами).

До основних кількісних показників оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;
- накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням позичальника);
- коефіцієнти, які характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою: співвідношення сукупних доходів і витрат, сукупного чистого доходу за місяць і щомісячного внеску за кредитом і відсотками за ним;
- забезпечення (за застава рухомого та нерухомого майна, наявність страхових полісів, можливість передавання права власності на об'єкт кредитування) та рівень його ліквідності.

Для оцінки кредитоспроможності фізичних осіб банками використовуються наступні методики:

- методика визначення платоспроможності;
- андеррайтинг;
- оцінка кредитної історії.
- скорингові моделі;

При іпотечному кредитуванні фізичних осіб основний спосіб зниження кредитного ризику банку — це **проведення андеррайтингу позичальника**.

Процедура андеррайтингу здійснюється за такими основними напрямками аналізу зібраної і документально підтвердженої інформації про позичальника:

- оцінка платоспроможності потенційного позичальника - здатності вчасно погасити кредит - на основі аналізу його доходів і витрат;

- оцінка готовності позичальника погасити кредит, тобто його кредитної дисципліни, на основі аналізу його кредитної історії;

- оцінка достатності готівкових грошових коштів, якими володіє потенційний позичальник для виплати початкового внеску на покупку житла і оплати всіх інших необхідних витрат по здійснюваних операціях;

- оцінка достатності забезпечення повернення кредиту, що припускає визначення співвідношення суми цього кредиту і оціночної вартості придбаного житлового майна, укладення про інженерно-технічному стані житлового об'єкта та проведення юридичної експертизи правостановлюючих документів на предмет іпотеки.

Оцінка кредитної історії позичальника банку передбачає, що для визначення кредитоспроможності клієнта вивчають як місячні доходи, так і витрати позичальника. Доходи, як правило, визначаються за трьома напрямками: доходи від заробітної плати; доходи від заощаджень та цінних паперів; інші доходи.

Одним з основних показників, що визначають можливість видачі кредиту, є фінансова та соціальна стабільність позичальника. При всіх рівних умовах перевага надається клієнту, який має більш достатні для погашення кредиту стабільні витрати, а також тривалий стаж роботи на підприємстві, в організації і більш тривале проживання за даною адресою.

Одним із перспективних напрямів оцінки кредитоспроможності позичальника - фізичної особи є використання **системи кредитного скорингу**, яка базується на бальній оцінці факторів кредитного ризику.

Кредитний скоринг (від англ. score – бал, оцінка), який забезпечує гнучкий інструментарій оцінювання кредитних ризиків і можливість автоматизації процесу прийняття кредитних рішень. Інформаційні системи кредитного скорингу, на основі порівняльного аналізу даних з кредитної історії існуючих позичальників та аналогічних даних претендентів на позику, дозволяють визначити інтегральну бальну оцінку кредитоспроможності (надійності) потенційних позичальників. Метою кредитного скорингу є оптимізація прийняття рішень із надання банківських кредитів.

Скорингові системи є дуже зручним інструментом оцінювання кредитоспроможності. Використання скорингу сприяє підвищенню швидкості прийняття рішень щодо видачі кредитів, що є дуже важливим у сучасних умовах. Окрім того, скоринг ураховує не тільки фінансові показники діяльності позичальника, а й якісні показники кредитоспроможності.

Скоринг зумовлює можливість здійснення експрес-аналізу в присутності позичальника. Більшість спеціалістів визнає її найприйнятнішою для споживчого кредитування, з урахуванням алгоритмів побудови системи і вхідних інформаційних даних.

8.4. Система дистанційного банківського обслуговування клієнтів. Інтернет-банкінг

Дистанційне обслуговування – це комплекс інформаційних послуг за рахунком клієнта та здійснення операцій за рахунком на підставі дистанційних розпоряджень клієнта.

Дистанційне розпорядження – це розпорядження банку виконати певну операцію, яке передається клієнтом за погодженим каналом доступу, без відвідання клієнтом банку.

Для залучення нових клієнтів та створення зручностей щодо їхньої співпраці з банком у багатьох банківських установах впроваджена й успішно функціонує система "клієнт-банк", її впровадження дає змогу клієнту спілкуватися з банком і виконувати платежі, не виходячи зі свого офісу, що, безперечно підвищує привабливість банку при виборі його клієнтом. Електронні документи, що подаються клієнтом до банку, повинні відповідати формату розрахункових документів системи електронних платежів НБУ зі зазначенням електронних цифрових підписів відповідальних осіб платника, яким згідно з установленими документами надане право підпису.

Система "клієнт — банк" забезпечує:

Передачу повідомлень між клієнтом та банком у зашифрованому вигляді за допомогою сертифікованих засобів захисту;

— автоматичне ведення протоколу (та захист цього протоколу від модифікації) передавання розрахункових документів між банком і клієнтом як у банк, так і в автоматизоване робоче місце (АРМ) клієнта;

— автоматичне архівування протоколів наприкінці дня.

Можна виділити такі основні види дистанційних банківських послуг:

1. Відео-банкінг – це система інтерактивного спілкування клієнта з персоналом банку; вона надає клієнтові можливість віртуального спілкування з банком за допомогою спеціально призначених пристроїв, так званих «відео кіосків», устаткованих моніторами. Відео-банкінг поки що залишається популярною формою дистанційного банкінгу на Заході.

2. РС-банкінг (традиційна система «Клієнт-Банк») – ця система здійснює доступ до банківського рахунку за допомогою персонального комп'ютера і прямого модемного з'єднання з комп'ютерною системою банку. Сучасний РС-банкінг призначений для обслуговування юридичних осіб у режимі off-line, тобто клієнт працює з фінансовими документами локально, а обмін інформацією з банком здійснюється в ході синхронізації - короткотермінового сеансу зв'язку через мережу Інтернет. Частоту проведення синхронізації вибирає клієнт. Такі системи застосовуються, в першу чергу, корпоративними клієнтами, а її незручність полягає в тому, що скористатися доступом до рахунку можна лише з одного робочого місця.

3. Телефонний банкінг – надає можливість здійснювати операції з рахунком клієнта та отримувати інформацію щодо його стану за допомогою телефону у будь-якій точці світу. Завдяки телефонному банкінгу можна: отримувати інформацію про стан рахунків, переміщати кошти між власними рахунками, здійснювати платежі за кредитами та по кредитним карткам, піднімати ліміти на проведення операцій, дізнаватися курси валют та інше.

У нинішній час банки розвивають технології віддаленого банківського обслуговування, що забезпечують надання доступу клієнтам до своїх банківських рахунків і операцій з ними, а також до загальної інформації про банківські продукти та послуги за допомогою комп'ютера з модемом та мережі, що і називають Інтернет-банкінгом (e-Banking). Інтернет-банкінг усуває будь-які бар'єри, забезпечуючи доступ клієнта до свого рахунку в будь-якій точці світу, де є вихід в Інтернет.

Поняття Інтернет-банкінг включає у себе усі можливі види послуг, які може отримати банківський клієнт від свого банку за допомогою Інтернету. Незалежно від місця розташування, за допомогою комп'ютера і мережі Інтернет можна зайти на веб-сайт свого банку, отримати доступ до свого рахунку і виконати необхідні операції – перевірити залишок коштів на рахунку, операції по рахунку, переказати кошти з рахунку. Для цього в банку отримують відповідний ключ – електронний сертифікат, необхідні паролі тощо.

Розрізняють два типи систем інтернет-банкінгу:

— системи надання банківських послуг через Інтернет організаціям та приватним особам;

— системи розрахунків між банками через Інтернет (віртуальні інкасатори).

Головною мотивацією банків у впровадженні Інтернет-банкінгу є підвищення конкурентоспроможності.

Передусім, перевагою Інтернет-банкінгу є значна мінімізація витрат, адже собівартість надання банківських послуг через Інтернет значно нижче, ніж той самий показник для традиційних механізмів фінансового обслуговування. Фінансові послуги ідеально підходять для надання «у віддаленому режимі», оскільки не потребують фізичної присутності постачальника послуг і не супроводжується переміщенням матеріальних активів. Але це не означає, що широке розповсюдження Інтернет-банкінгу дозволить повністю відмовитись від відкриття та утримання філій банку, бо при наданні високо ризикових послуг необхідне особисте спілкування з клієнтами та ретельний їх відбір.

Перевагою інтернет-банкінгу є можливість використання стандартних інтернетівських програм – не потрібно купувати та встановлювати додаткове програмне забезпечення. Достатньо отримати в банку ім'я з паролем для входу в систему і дискету з ключем для електронного підпису своїх розпоряджень. Для банків Інтернет є вигідним з точки зору скорочення витрат на обробку трансакцій.

Впровадження Інтернет-банкінгу поступово призводить до збільшення попиту на такі послуги з боку малого та середнього бізнесу, бо обслуговування їхніх рахунків за допомогою Інтернет-мережі значно економить час та кошти.

Ще однією перевагою Інтернет-банкінгу є те, що він дозволяє розширити коло клієнтів фінансових установ незалежно від їх географічного положення. Крім можливості обслуговування клієнтів в будь-якій точці світу, Інтернет-банкінг забезпечує доступ до потенційних споживачів послуг банку в інших регіонах.

Особливо необхідно підкреслити, що разом з розвитком Інтернет-технологій вдосконалюються і впроваджуються захисні програми, які попереджують ризик Інтернет-махінацій або збоїв в мережі, та гарантують цілісність зберігання коштів на рахунках та під час проведення будь-яких операцій через Інтернет-мережу. Саме ця проблема і відлякує багатьох клієнтів від даного типу банківських послуг.

8.5. Послуги комерційних банків у сфері мобільного зв'язку

Мобільний банкінг – віддалене управління рахунками безпосередньо з мобільного телефону, обладнаного спеціальним програмним забезпеченням на базі протоколу безпроводної передачі даних. Отож, сутність мобільного банкінгу виявляється у можливості здійснення клієнтом платежів або інших операцій за допомогою свого мобільного телефону.

За допомогою мобільного зв'язку банківські різноманітні банківські послуги.

Комерційні банки можуть надавати своїм клієнтам – власникам мобільних телефонів стандарту GSM послуги GSM-банкінг. При цьому клієнт заключає договір з банком, у якому обумовлює ліміти і види платежів, і отримує спеціальну SIM-карту. На цю карту завантажується банківський додаток, яким можна керувати за допомогою меню телефону. SIM-карту можна вставити у телефон, включити його, набрати спеціальний код, вибрати в меню опцію “банк” і ввести ще один PIN-код. Після з'єднання з сервером банку користувач через декілька секунд отримує доступ до свого банківського рахунку, а потім, використовуючи банківський додаток, за допомогою меню телефону може зробити ті чи інші операції (переглянути залишок коштів на рахунку, курси валют, здійснити оплату товарів і послуг). Якщо користувач забуде коди або телефон загубить, то після триразового неправильного набору банківський додаток буде заблокований, тобто переказ грошей з рахунку за допомогою цієї послуги стане неможливим.

1. Інший, простіший варіант спілкування банку і клієнта – SMS-повідомлення – електронні текстові листи, які можна відправити і приймати за допомогою мобільного телефону. Банк і клієнт домовляються про значення повідомлень, які направляються один одному (як правило, вони шифруються).

2. Використання смартфонів. Функції смартфонів з кожним днем стають все різноманітніші. Ними можна оплачувати товари в супермаркетах, купувати в інтернеті, і навіть використовувати замість платіжної картки для доступу до банкомата. Банкомату – CINEO C2020 дозволить власникам смартфонів з функцією безконтактного зв'язку одним дотиком отримати доступ до акаунту, зняти гроші, або провести іншу операцію. Для смартфонів без функції NFC передбачено альтернативний варіант доступу по QR-коду. Користувачі смартфонів можуть ініціювати зняття готівки за допомогою мобільного додатку, брендovanого під банк, чийми послугами вони користуються. При цьому користувач може вибрати рахунок, з якого будуть списані гроші, і вказати необхідну суму по шляху до банкомату. Потім потрібно буде тільки пройти аутентифікацію за допомогою смартфона. У мобільному додатку також можна знайти найближчий банкомат, який видає готівку без карти. Замість смартфона в банкоматі можна використовувати безконтактну пластикову карту.

До переваг мобільного банкінгу слід віднести: клієнт може миттєво оперувати власними коштами, натиснувши декілька кнопок на телефоні; клієнт отримує можливість не лише контролювати стан свого рахунку, здійснювати грошові перекази, але й отримувати від банку додаткову фінансову інформацію про зміну валютних курсів, котировки цінних паперів; в банків з'явилась можливість наблизитися до клієнта, цілодобово надаючи інформацію, консультації, підтримку.

Недоліками даних банківських послуг є те, що хакерам нескладно підключитися до мобільного телефону і подзвонити з нього. Відповідно, можна і перевести гроші з чужого телефону.

інформація про банківські рахунки, окрім працівника банку, може бути доступною деяким співробітникам компаній – операторів мобільного зв'язку, що збільшує імовірність несанкціонованого використання цієї інформації. Недоліками також є перевантаженість каналів і обмеженість зони покриття, що створює незручності.

Поряд із телефонним банкінгом найдоступнішим і поширеним серед клієнтів є мобільний банкінг.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник. К. : Кондор, 2011. 416 с.
2. Аранчій В. І. Гроші і кредит : навчальний посібник. К. : Ліра. К, 2015. 364 с.
3. Бандурка О. М., Глущенко В. В., Глущенко А. С. Гроші та кредит. Львів : Магнолія, 2015. 368 с.
4. Банківська система України: інституційні зміни та інновації : монографія [Л. О. Примостка, М. І. Диба, І. В. Краснова та ін.] ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2015. 435 с.
5. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. К. : КНЕУ, 2008. 608 с.
6. Банківські операції : підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. 2-ге вид. випр. і доповн. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. 688 с.
7. Банківські операції : підручник / О. В. Дзюблюк, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін. ; за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 696 с.
8. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка : підручник : Пер. з англ. / Київський національний економічний ун-т. К. : КНЕУ, 2004. 889 с.
9. Глущенко С. В. Гроші. Кредит. Кредитний ринок : підручник. К. : НаУКМА, 2015. 300 с.
10. Гроші та кредит : навчальний посібник. / [М. І. Крупка та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки] ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 406 с.
11. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін. / за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., переробл. і доповн. К. : КНЕУ, 2011. 590 с.
12. Гроші та кредит : підручник. 4-те видання / За заг.ред. Савлука М. І. К.: КНЕУ, 2006. 744 с.
13. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України : монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль, ТНЕУ. 2014. 530 с.
14. Грошово-кредитні засоби регулювання економіки : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук Л. В. Кривенко ; [Л. В. Кривенко, О. М. Дутченко, М. І. Синюченко та ін.]. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 210 с.
15. Гурова К. Д., Шелест О. Л., Колупаєва І. В. Фінанси, гроші та кредит : навчальний посібник. Світ Книг, 2015. 672 с.
16. Деньги. Кредит. Банки : учеб. / под ред. В. В. Иванова, Б. И. Соколова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ТК Велби; Проспект, 2015. 848 с.
17. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: постанова Правління НБУ : затверджена 21.01.2004 р. № 22. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0377-04>.
18. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління НБУ : затверджена 01.06.2011 р. № 174/ Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0790-11>.
19. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: постанова Правління НБУ : затверджена 16.08.2006 р. № 320. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0483-04>.
20. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: постанова Правління НБУ : затверджена 12.11.2003 р. № 492/ Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1172-03>.
21. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на

території України : постанова Правління НБУ : прийнята 12.12.2002 року № 502/ Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0021-03>.

22. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ: затверджена 28.08.2001 р. № 368/ Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>.

23. Коваленко В. В., Черкашина Е.Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 138 с.

24. Копилюк О. І., Музичка О. М. Банківські операції : навчальний посібник. 2-ге вид. випр. і доповн. К. : Центр учбової літератури, 2012. 536 с.

25. Міщенко В. І., Кротюк В.Л. Центральні банки: організаційно-правові засади. К. : Знання, КОО. 2004. –72 с.

26. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В. С. Стельмаха. К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.

27. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в умовах кризи / В.І.Міщенко, А.В.Сомик, Р.С.Лисенко / К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. 100 с.

28. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : постанова Правління НБУ : прийнята 15.12.2004 року № 637. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0040-05>.

29. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : постанова Правління НБУ : прийнята 17.09.2015 № 615. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>.

30. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України : постанова Правління НБУ : прийнята 16.12.2003 року № 508. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0174-03>.

31. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : постанова Правління НБУ : прийнята 25.01.2012 року № 23. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

32. Прасолова С. П., Вовченко О. С. Банківські операції : навчальний посібник та практикум. К.: Центр учбової літератури, 2013. 568 с.

33. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.

34. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20.05.1999 р. № 679-XIV. Верховна Рада України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=679-14>.

35. Романишин В. О., Уманців Ю. М. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник. К.: Атіка, 2005. 480 с.

36. Уолш Карл. Монетарная теория и монетарная политика: учебник / Карл Уолш; пер. с. англ.: К. В. Ивановой [идр.] ; Рос. акад. нар. хоз-ва и гос. Службы при Президенте РФ. Москва: Дело, 2014. 630 с.

37. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник: рек. М- вом освіти і науки України / за ред. Т.Д.Косової, О.О.Папаїки; ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського.

К. : ЦУЛ, 2011. 328 с.

38. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / За ред. А. М. Мороза та М. Ф. Пуховкіної. К. : КНЕУ, 2006. 556 с.

39. Чайковський Я. І., Стечишин Т. Б. Методичні вказівки виконання комплексного практичного індивідуального завдання з дисципліни «Банківські операції». Тернопіль. ТНЕУ, 2016. 95 с.

40. Банківські операції : навчальний посібник / В. І. Капран, М. С. Кириченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.

40. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва ; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав'янської. [2-ге видання перероб. і доп.]. К. : Знання, 2006. 727 с.

42. Банківські операції: підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за ред. А. М. Мороза. [2-ге вид., перероб. і доп.]. К. : КНЕУ, 2002. 476с.

43. Васюренко О. В. Банківські операції : навчальний посібник. К. : Т-во «Знання», 2006. 311 с.

44. Дзюблюк О. В. Валютна політика : підручник. К.: Знання, 2007. 422 с.

45. Дзюблюк О. В., Михайлюк Р. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія. 2009. 316 с.

46. Заславська О. І. Банківські операції : методичні рекомендації з навчальної дисципліни для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит», спеціалізації «Банківська справа», «Фінанси». ДВНЗ «УжНУ», 2016. 58 с. URL:

[http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7497/1/Банківські%20операції%20\(методичні%20Рекомендації\).pdf](http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7497/1/Банківські%20операції%20(методичні%20Рекомендації).pdf)

47. Інструкція про порядок здійснення контролю за експортними, імпортними операціями : постанова Правління НБУ : прийнята 24.03.1999 року № 136. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0338-99>.

48. Іпотечне кредитування : навчальний посібник / За редакцією О. С. Любуна, О. І. Кіреєва, М. П. Денисенка. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 392 с.

49. Класифікатор іноземних валют та банківських металів України : постанова Правління НБУ : прийнята 04.02.1998 року № 34. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0521500-98>.

50. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник. К. : Знання України, 2006. 332 с.

51. Косова Т. Д., Циганов О. Р. Банківські операції : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 372 с.

52. Оголь Д. О. Вплив грошово-кредитної політики на економічне зростання в Україні / дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. Суми, 2016. 285 с. URL: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/2133/DIS_Ogol_.pdf.

53. Основи банківської справи : навчальний посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін, В. В. Соляр, С. І. Маслов. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 410 с.

54. Положення про валютний контроль : постанова Правління НБУ : прийнята 08.02.2000 року № 49. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0209-00>.

55. Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України : постанова Правління НБУ : прийнята 13.07.2010 року № 327. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0540-10>.

56. Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу : постанова Правління

НБУ : прийнята 14.10.2004 року № 483. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1429-04>.

57. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами : постанова Правління НБУ : прийнята 03.12.2003 року № 516. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.

58. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів : постанова Правління НБУ : прийнята 08.09.2011 року № 306 / Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>.

59. Правила Національної платіжної системи «Український платіжний простір» : постанова Правління НБУ : прийнята 07.06.2013 року № 213/2013. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47029>.

60. Практикум застосування автоматизованої банківської системи Б2 у навчальному процесі з вивчення студентами дисциплін фахового спрямування «Фінанси та кредит», спеціальності «Банківська справа» : навчально-методичний посібник / Я. І. Чайковський, В. Я. Рудан, Л. М. Прийдун, Л. О. Матлага. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 132 с.

61. Про заставу : закон України : прийнятий 02.10.1992 р. № 2654 – XII. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 1992. № 47. Ст. 642

62. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів : постанова Правління НБУ : прийнята 05.11.2014 року № 705. Національний банк України. Офіційний текст. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>.

63. Про інвестиційну діяльність : закон України : прийнятий 18.09.1991 р. № 1560-XII. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 1991. № 47. С. 646

64. Про іпотеку : закон України : прийнятий 05.06.2003 р. № 898-IV. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 2003. № 38. С. 313

65. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : закон України : прийнятий від 19.06.2003р. – № 979-IV / Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 2004. №1. С. 1

66. Про іпотечні облигації : закон України : прийнятий 22.12.2005 р. № 3273-IV. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 2006. № 16. С. 134

67. Про обіг векселів в Україні : закон України : прийнятий 05.04.2001 р. № 2374-III : за станом на 20.09.2011 року. Верховна Рада України. Офіційний текст. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2374-14>.

68. Про організацію формування та обігу кредитних історій : закон України : прийнятий 23.05.2005 р. № 2704-IV. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 2005. № 32. С. 421

69. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України : прийнятий 19.02.1993 р. №15-93. Кабінет Міністрів України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 1993. № 17. С. 194. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-93>.

70. Про страхування : закон України : прийнятий 07.03.1996 р. № 85/96.–ВР. Верховна Рада України. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради. 1996. № 18. С. 78

71. Про цінні папери і фондовий ринок : закон України : прийнятий 23.02.2006 р. № 3480- Верховна Рада України. Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. 2006. № 31. С. 268

72. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Б. Васильчишин, Б. П. Адамик та ін. ; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ТНЕУ, 2010. 384 с.

73. Романова М. І., Устюгова Ж. В. Основи банківської справи : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 168 с.

74. Снігурська Л. П. Банківські операції і послуги : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2006. 456 с.

75. Стратегія монетарної політики на 2016-2020 рр. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218>.

76. Центральний банк і грошово-кредитна політика: плани, завдання і метод. Вказівки до семінар. І практ. Занять для студентів освіт. Рівня «бакалавр» галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво» напряму підгот. 6.030508 «Фінанси і кредит» / Укоопспілка, Львів. комерц. акад. =; [уклад.: О. І. Копилюк, Н. С. Кульчицька; відп. За вип. О. І. Копилюк]. – Львів: Вид-во ЛКА, 2015. 46 с.

77. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, та ін. ; за заг. ред. А. М. Мороза і М. Ф. Пуховкіної. К. : КНЕУ, 2005. 556 с.

78. Чайковський Я., Чайковська І. Аналіз сучасного стану та роль депозитних коштів у кредитній діяльності банків в Україні. *Наука молода*. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. 2014. Випуск 21. С. 282-292.

79. Чайковський Я. І., Крснов С. О. Зарубіжні моделі аналізу кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб. *Наука молода*. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. 2015. № 22. С. 151-162 (22 с.

80. Чайковський Я. І. Напрямки удосконалення методики аналізу кредитоспроможності боржника-юридичної особи. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє : щорічник*. Вип. 19 : у 2 ч. Ч. 1 за заг. ред. М. В. Лазаровича. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 364 с. С. 176-188.

81. Чайковський Я. І. Проблеми та напрямки підвищення ефективності функціонування банківської системи України. *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін.* Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. Том 23. № 1. С. 153-160.

82. Чайковський Я. І. Реорганізація банків як напрямок реформування банківської системи України. *Наука молода*. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. 2015. Випуск 23. С. 112-119.

83. Шевченко Р. І. Банківські операції : навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисцип. К. : КНЕУ, 2000. 160 с.